

Sağlık İletişiminde Dezenformasyonun Rolü: Maymun Çiçeği Hastalığı Örneği

→ Zeynep ZELAN*

Öz

Halkı sağlık konusunda bilgilendirme, bilinçlendirme ve sağlık profesyonelleri ile halk arasında bilgi akışını sağlama gibi işlevleri olan sağlık iletişimi; tıp, halk sağlığı, iletişim gibi alanları içeren disiplinler arası bir çalışma alanıdır. Özellikle Kovid-19 pandemisi sürecinde sosyal medyada yapılan dezenformasyon paylaşımları, sağlık konusunda olağanüstü dönemlerde medyada hakikatin önemini ortaya koymuştur. Bilgi akışının inanılmaz hızda gerçekleştiği, herkesin içerik paylaştığı, etkileşim ve hızın gerçeğin önüne geçebildiği sosyal medya çağında sağlık konusunda doğru bilgi ihtiyacı da bir o kadar elzem olmuştur. Bu yüzden dezenformasyon önüne geçmek için öncelikle bilgi eksikliğine izin verilmemesi, bunun için de halkın doğru, etkin ve hızlı bir şekilde bilgilendirilmesi, yapılan dezenformasyon, manipülasyon çalışmalarına karşı kaynak ve kanıt gösterilerek doğrularının halka duyurulması önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı, sağlık iletişiminde dezenformasyonun rolünü, halk arasında “maymun çiçeği” olarak bilinen MPox hastalığı hakkında yapılan sosyal medya paylaşımları üzerinden ortaya koymaktır. Çalışmadaki örneklem, 10 Ağustos 2024-08 Eylül 2024 tarihleri arasında Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Dezenformasyonla Mücadele Merkezi ve Anadolu Ajansı Teyit Hattı'nın doğrulama mekanizmaları sonucu elde edilen verilerden derlenmiştir. Nitel yöntem tasarımının kullanıldığı makalede, Wardle ve Derakhshan'ın ortaya koyduğu dezenformasyonun 7 türü baz alınarak belirlenen örneklem analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda sağlık gibi kamuoyunun doğru bilgiye en çok ihtiyaç duyduğu bir alanda uydurulmuş, çarpıtılmış ya da manipüle edilmiş haberlerin dolaşıma girdiği görülmüştür. İncelenen 13 haber/paylaşımın 12'sinin yanlış olduğu, haberlerden 6'sında manipülasyon, 4'ünde uydurma, 2'sinde çarpıtma, 2'sinde de hatalı ilişkilendirme gibi dezenformasyon teknikleri kullanıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık İletişimi, Medya, Sosyal Medya, Dezenformasyon, Manipülasyon, Maymun Çiçeği (Mpox), Doğrulama Platformları

*Dr. İletişim Uzmanı, T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Ankara, Türkiye

E-mail: zeynepzelan@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4847-876X

Zelan, Z. (2025). Sağlık İletişiminde Dezenformasyonun Rolü: Maymun Çiçeği Hastalığı Örneği. TRT Akademi, 10(23), 140-181. <https://doi.org/10.37679/trta.1569270>

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 17.10.2024 Revize Tarihi: 06.11.2024 Kabul Tarihi: 17.01.2025

DOI: 10.37679/trta.1569270

The Role of Disinformation in Health Communication: Example of Monkeypox Disease

→ Zeynep ZELAN

Abstract

Health communication, which has functions such as informing the public about health, raising awareness and ensuring the flow of information between health professionals and the public, is an interdisciplinary field of study that includes the fields of medicine, public health and communication. Disinformation posts on social media, especially during the Kovid-19 pandemic, have revealed the importance of truth in the media during extraordinary periods in health. In the age of social media, where information flow occurs at an incredible speed, everyone can share content, interaction and speed can override reality, the need for accurate information about health has become just as essential. Therefore, in order to prevent disinformation, it is important not to allow lack of information, to inform the public accurately, effectively and quickly, and to announce the truth to the public by showing sources and evidence against disinformation and manipulation activities. The aim of this study is to reveal the role of disinformation in health communication through social media posts about MPox disease, popularly known as 'monkeypox'. The sample in the study was compiled from the data obtained as a result of the verification mechanisms of Presidency of the Republic of Türkiye Center for Countering Disinformation and Anadolu Agency Confirmation Line between 10 August 2024-08 September 2024. In the article, in which qualitative method design was used, the sample determined based on the 7 types of disinformation put forward by Wardle and Derakhshan was analysed. As a result of the analysis, it was observed that fabricated, misleading or manipulated news were circulated in a field such as health, where the public needs accurate information the most. It was determined that 12 of the 13 news/shares analysed were false, 6 of the news used disinformation techniques such as manipulation, 4 fabrication, 2 distortion, 2 false association.

Keywords: Health Communication, Media, Social Media, Disinformation, Manipulation, Monkeypox (Mpx), Verification Platforms

1. Giriş

Son yıllarda kullanıcı sayısı ve etki alanı giderek artan sosyal medya platformları, gelişen yönleriyle de dikkat çekmektedir. İçerik tüketicilerinin aynı zamanda üretici olduğu, anında etkileşime girebildiği, birbirleriyle iletişim kurabildiği, zamandan ve mekândan bağımsız mesaj alışverişinde bulunabildiği sosyal medya aynı zamanda canlı yayın, hikâye paylaşımı, canlı sohbet gibi özellikleriyle etkinliğini artırmaya devam etmektedir. Baş döndürücü bir bilgi akışının gerçekleştiği yeni iletişim ortamlarında doğru bilgi ihtiyacı da bir önemli hâle gelmiştir. Bu platformlarda artan bilgi miktarı, kullanıcıların kafasını karıştırabilecek ve dikkatini dağıtabilecek bilgi kirliliğine yol açmıştır. Her bilginin, görüntünün, içeriğin, doğrulanmadan filtresiz şekilde anında dolaşıma girebilmesi, kamuoyunun sosyal medya aracılığıyla manipüle edilmesi ve kriz zamanlarında dezenformasyonun hızla yayılmasına imkân tanımaktadır. Dijital medyada dezenformasyon Avrupa Komisyonu tarafından Eylül 2018’de yayımlanan Çevrim İçi Dezenformasyonla Mücadele Tebliği tarafından, “kümülatif olarak ekonomik kazanç sağlamak veya halkı kasıtlı olarak aldatmak amacıyla oluşturulan, sunulan ve yayılan, doğrulanabilir şekilde yanlış veya yanıltıcı bilgi” şeklinde tanımlanmaktadır (European Commission, 2018). AB Komisyonu Eylül 2024 Raporu’nda ise aynı yılın Avrupa Parlamentosu Seçimleri örnek olarak gösterilmiş ve yeni dezenformasyon tehditleri arasında seçim dönemlerinde “siyasi adayların ve yetkililerin görüşlerini, seslerini, eylemlerini; aldatıcı şekilde taklit eden, değiştiren ya da seçmenlere ne zaman, nerede ve nasıl oy kullanabilecekleri konusunda yanlış bilgi veren, yapay zekâ tarafından üretilen veya yapay zekâ tarafından manipüle edilen ses, video ve görüntüler” sayılmıştır (European Commission, 2024, s. 2). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (UN General Assembly, 2022) tarafından “İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Geliştirilmesi ve Korunması için Dezenformasyonla Mücadele” başlıklı bir rapor yayımlanmıştır. Buna göre dezenformasyonun toplumlar üzerinde yıkıcı bir etkisi olabilir ve çeşitli insan haklarını ihlal edebilir. Sağlık ile ilgili dezenformasyon, aşı gibi müdahalelere ciddi zararlar ve can kayıplarına yol açabilir. Seçimlerle ilgili dezenformasyon, özgür ve adil seçimler ile kamu katılım haklarını tehlikeye atabilir. Dezenformasyon; nefret söylemi, ayrımcılık, düşmanlık veya şiddeti teşvik edebilir. Devletler, dezenformasyonun insan haklarına yönelik tehdit oluşturduğu durumlarda bu zararlı etkilerle mücadele etmek için gerekli adımları atmaktan sorumludur. Ancak, bu müdahalelerde düşünce ve ifade

özgürlüğü gibi hakları ihlal etmekten kaçınılmalıdır. İnsanların çevrim içi ortamda sahip olduğu haklar, çevrim dışı haklar gibi korunmalıdır.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) (2024) de çevrim içi dezenformasyona karşı sosyal medya platformlarının düzenlenmesi için bir eylem planı açıklamıştır. UNESCO Genel Direktörü Audrey Azoulay tarafından yapılan açıklamada şu ifadelere yer verilmiştir: “Dijital teknoloji ifade özgürlüğü konusunda muazzam bir ilerleme kaydedilmesini sağlamıştır. Ancak sosyal medya platformları aynı zamanda yanlış bilgi ve nefret söyleminin yayılmasını hızlandırmış ve güçlendirmiş, toplumsal uyum, barış ve istikrar açısından büyük riskler oluşturmuştur. Bilgiye erişimi korumak için bu platformları gecikmeksizin düzenlemeli ve aynı zamanda ifade özgürlüğü ve insan haklarını korumalıyız.” 18 ayda 134 ülkeden on binden fazla paydaşla hazırlanan eylem planında dezenformasyonla mücadelede yapılması gerekenler ortaya konulmuştur. Eylem planında IPSOS’un UNESCO için 2024’te seçimlerin yapılacağı 16 ülkede 8 binden fazla katılımcıyla gerçekleştirdiği anket sonuçlarına da yer verilmiştir. Vatandaşların yüzde 85’i için sosyal medya platformlarının birincil bilgi kaynak hâline geldiğini gösteren ankette, yüzde 87 oranında çevrim içi dezenformasyonun etkisinden endişe duyulduğu ve yüzde 88 oranında vatandaşların yetkilileri sosyal medyayı düzenleyerek bu sorunu hızla çözmeye çağırdığı ortaya konulmuştur.

Özellikle sağlık iletişimde dezenformasyon son yıllarda sıkça karşımıza çıkan bir kavramdır. Halkı sağlık konusunda bilinçlendirmek, bilgi aktarımı sağlamak amacıyla yapılan sağlık iletişimde özellikle salgın hastalık, yeni bir hastalık türü veya kamunun gündemini meşgul eden sağlık durumlarında dezenformasyon söz konusu olabilmektedir. Sağlık konusunda doğru bilgiye en çok ihtiyaç duyulan bu zamanlarda yetkililerin açıklamaları, uzman görüşleri ve doğrulama platformları büyük önem kazanmaktadır. Özellikle doğrulama platformları, bu büyük veri akışının içinde iddiaların kontrolünde, yanlış verilerin çürütülmesinde ve dezenformasyona karşı mücadelede etkin bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada, sağlık iletişimde dezenformasyonun rolü, dezenformasyon türleri ve sosyal medyada nasıl kullanıldığı Türk kamuoyunda maymun çiçeği olarak bilinen Mpox hastalığı örneği üzerinden ele alınmıştır. Çalışma söz konusu hastalığa ilişkin sağlık iletişimi ve dezenformasyon ilişkisi bakımından yapılmış ilk araştırma olması nedeniyle önem taşımaktadır. De-

zenformasyon evrenini içeren çalışma, Wardle ve Derakhshan'ın tespit ettiği dezenformasyonun 7 türü ile sınırlı tutulmuştur. Kapsam olarak sosyal medyada sağlık iletişimindeki dezenformasyon haberlerinin olduğu çalışma, doğrulama platformlarında yer alan maymun çiçeği hastalığı haberleri ve paylaşımları ile sınırlandırılmıştır.

Çalışmanın kavramsal çerçeveyi içeren ilk bölümünde sosyal medya çağında dezenformasyonun ne olduğu, yayılımının nasıl gerçekleştiği ve türleri gibi bilgilere yer verilirken aynı zamanda doğrulama platformları geçmişten günümüze ele alınmıştır. Bu bölümde ayrıca sağlık iletişimi ve sağlık konusunda dezenformasyonla mücadele konularına değinilmiştir.

Çalışmanın araştırma bölümünde ise kamusal yapısı nedeniyle seçilen Dezenformasyonla Mücadele Merkezi ve Anadolu Ajansı Teyit Hattı'ndaki 13 haber/paylaşım incelenmiştir. Bu haberlerden 12'sinin yanlış olduğu, 1'i doğrudur. Nitel yöntem tasarımı ile analiz edilen haberlerden 6'sı manipülasyon, 4'ü uydurma, 2'si çarpıtma, 2'si hatalı ilişkilendirme gibi dezenformasyon türleri kullanılarak yapılmıştır. Dezenformasyon türü tespitinde, haberlerde dezenformasyon türlerinden hangisini kapsadığı haberin içeriği incelenerek tespit edilmiştir. İki haberde manipülasyon ve hatalı ilişkilendirme türlerinin bir arada kullanıldığı görülmüştür.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Sosyal Medya Çağında Dezenformasyon

Dünya Ekonomik Forumu (WEF) (2024, s. 8) tarafından hazırlanan "Küresel Riskler Algı Araştırması-2024" raporunda yapay zekâ kaynaklı yanlış bilgilendirme ve dezenformasyon, kısa vadede en büyük ve 1 numaralı küresel risk olarak belirtilmiştir. Dünya çapında çerçevede 1.500 uzman görüşü alınarak hazırlanan çalışmada, önümüzdeki iki yıl içinde beklenen en ciddi küresel risk olarak ortaya çıkan yanlış bilgilendirme ve dezenformasyonun, yabancı ve yerli aktörler tarafından toplumsal ve siyasi bölünmeleri daha da derinleştirmek için kullanılacağı ifade edilmiştir. Ayrıca toplum içinde kutuplaşmanın artacağı, bunun sivil huzursuzluğu, siber güvensizliği ve muhtemelen çatışmaları tetikleyebileceği söylenmiştir. Rapora göre, özellikli bir beceri seti gerektirmeyen, yapay zekâ temelli, kullanımı kolay arayüzler ile sofistike ses klonlama, sahte web siteleri gibi 'sentetik' içeriklerde bir patlama yaşanmaktadır.

Yanlış bilgi ve yalan haberlerin geleneksel ve yeni medya aracılığıyla yayılması, küresel güç merkezleri, sermaye sahipleri, uluslararası aktörler ve siyasi çıkarılardan oluşan unsurlar tarafından yönlendirilmektedir. Özellikle Kovid-19 pandemisi döneminde yeni medyanın bilgiyi geleneksel medyadan daha geniş bir kitleye hızla yayma kapasitesi, dijital medyada dezenformasyon ve manipülasyonun yaygınlığının artmasına katkıda bulunmuştur. Bu durum, küresel ölçekte yanlış bilgi ve dezenformasyonun yayılmasıyla karakterize edilen bir infodeminin¹ ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dezenformasyon ve manipülasyonun yayılmasında teknolojinin rolü çok önemlidir. Hem geleneksel hem de yeni medya dezenformasyonun yayılması için önemli kanallar hâline gelmişse de sahte haberler ve kurgulanmış görüntüler kamu algısını etkilemekte ve bilginin doğruluğunu aşındırmaktadır. Bu durum siyaset, gazetecilik, turizm, kültür, ekonomi, güvenlik, sağlık, eğitim ve spor dâhil olmak üzere çok sayıda sektörü tehlikeye atma potansiyeline sahiptir (Altun, 2023, s. 15).

Çeşitli disiplinlerde kullanılan manipülasyon, psikolojik anlamda “insanların kararlarını normalde tercih etmeyecekleri bir yönde etkileme” anlamına gelir (Yılmaz C., 2024). “Bilinçli ve kasıtlı bir aldatma eylemi” olan manipülasyonda bu eylemin amacı bireysel, kurumsal ve ulusal çıkarları için yapılmaktadır. Paulo Freire (2024, ss. 120-122), Ezilenlerin Pedagojisi çalışmasında manipülasyonu, böl-parçala-yönet mantığıyla rızanın kazanılması sürecine atıfta bulunan bir “fetih aracı” olarak tanımlamaktadır. Ona göre manipülasyon, egemen seçkinlerin kitleleri kendi amaçlarına uygun hâle getirmek için kullandığı bir araçtır ve siyasi olgunluğu düşük olan insanları kolayca etkileyebilmektedir. Manipülasyon sürecinde hedef kitle farkında olmadan kendi çıkarlarından vazgeçer ve boyun eğer. Bu süreçte bir ikna biçimi kullanılır ve manipülasyon geçici bir anlaşma olarak kabul edilir. İkna ise meşru bir iletişim biçimi iken manipülasyon gayrimeşru olarak kabul edilir. Dezenformasyonu “medya manipülasyonunun bir alt türü” olarak tanımlayan Donovan’a (2020, s. 18) göre dezenformasyon “siyasi saiklerle yanlış bilgiyi bilinçli bir biçimde üretme ve yayma” anlamına gelmektedir.

Dezenformasyon kavramını açmadan önce enformasyonda bahsetmekte fayda var. Enformasyon kelimesinin Türkçe sözlükteki karşılığı “danışma,

¹ Kovid-19 salgını ile gündeme gelen infodemi kavramı Dünya Sağlık Örgütü tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır: Bir hastalık salgını sırasında yanlış veya yanıltıcı bilgilerin dijital ve fiziksel ortamlarda yayılmasıdır (WHO, 2024).

haberleşme" olarak verilmektedir (TDK, 2024). Medya ve iletişim bağlamında "enformasyon, bilginin kolay iletilebilir ve herkesin anlayabileceği bir biçimde 'medyatik dil'e dönüştürülmesi sonucunda elde edilen bir endüstriyel ürün" şeklinde ifade edilmektedir (Aydeniz, 2024) "Dis-" ve "des-" ön ekleri ise İngilizcede olumsuzluk ifade etmektedir ve geldikleri kelimenin anlamını tersine çevirirler. Bu ekler, tıbbi terminolojide de yer almakta ve "yok, uzaklaştırma" anlamında kullanılmaktadır (Aytekin, 2023, s. 42).

Dezenformasyonla Mücadele Rehberi Sözlüğü'nde (DMM, 2023, s. 113) dezenformasyon, "Bireylere, topluluklara veya devletlere zarar vermek amacıyla eksik, yanlış veya çarpıtılmış bilginin üretilmesi ve yayılması" olarak tanımlanmıştır. Dezenformasyon genel olarak bilginin çarpıtıldığı, istismar edildiği ve manipüle edildiği durumları tanımlayan bir terimdir. Bu, toplumda önemli ve zararlı sonuçlara yol açabilir. Örneğin, yanlış bilgilerin yayılması, bir siyasi meseleyi doğru şekilde çözme şansını engelleyebilir. Medyada dezenformasyonun kullanımı her zaman kasıtlı olmasa da medya kullanıcısının yorumunun bu süreçte oynadığı rol dikkate alındığında, kamuoyunun yanlış algılara neden olan her türlü bilgi dezenformasyon olarak kabul edilmektedir. Dezenformasyon, gizli operasyonlar, siyasi ilişkiler, medya ve görüş ve tutumların değiştirilmesi gibi birçok bağlamda ortaya çıkabilir (Yoloğlu, 2021, s. 15). Yayla'nın (2020, ss. 132-135) ifadeleriyle "dezenformasyon tekniklerini ve metotlarını en iyi anlatan yazarlardan biri" olan Rus asıllı yazar Vladimir Volkoff, Set Up (Tezgâh) adlı romanında Sovyetler Birliği'nin kullandığı dezenformasyon faaliyetlerinden bahseder. Volkoff'a göre toplumu yanlış haber ile yönlendirmek mümkündür. Yanlış haber hazırlamanın 10 yöntemi vardır. Bunlar:

1. Hakikatin tahkik edilemez biçimde tersine çevrilmesi,
2. Hakikat ile yalanın birbirine karıştırılması,
3. Hakikatin çarpıtılması,
4. Muhtevanın değiştirilmesi,
5. Çeşitli seçili hakikatlerle bulanıklaştırma,
6. Abartılmış yorumlama,
7. Tasvir,

8. Genelleme,
9. Eşitsiz parçalar,
10. Eşit parçalar.

Hahne (1985, ss. 34-42) manipülasyon ve dezenformasyon temelli propaganda faaliyetlerinde uygulanan yöntemleri şu şekilde tespit etmiştir: “korku yaratmak, duyguları yoklamak, gerçekleri ve gerçek amacı gizlemek, bilinen kavramları işgal etmek, görüş birliği oluşturmak, çarpıcı kelimelerle vurmak, sloganlaştırmak, yanlış otorite bildirimini yapmak.”

Wardle ve Derakhshan’ın (2017, s. 5) bilgi bozukluğu/düzensizliği üzerine hazırladığı raporda belirttiklerine göre bu bozulma “misenformasyon, dezenformasyon ve malenformasyon” şeklinde temelde üç farklı yolla meydana gelmektedir. Buna göre; dezenformasyon bir kişi, kurum, ülke, herhangi bir grup ya da ülkeye zarar verme amacıyla “kasıtlı” şekilde oluşturulmuş veriler olarak ifade edilirken, misenformasyonda zarar verme amacıyla oluşturulmamış olan yanlış bilgiler verilir. Malenformasyon ise gerçekliği olan bilginin doğrudan zarar vermek amacıyla paylaşılması olarak tanımlanırken aynı zamanda özel kalması için tasarlanmış bilgilerin kamusal alana taşınması da buna örnektir.

Dezenformasyonu bir virüse benzeten İsmail Çağlar (İletişim Başkanlığı, 2024), kriz zamanlarını virüsün kolaylıkla barınacağı ve yaygınlaşacağı dönemler olarak tanımlamıştır. Ona göre doğası gereği kriz ile uğraşan kişiler, haber takibi yapmakta, olaylar hakkında bilgi edinmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla da bilgi talebi ortaya çıkmaktadır. Dezenformasyon üreten kişiler de tam da bu bilgi eksikliğini fırsata çevirmek isteyerek aradaki açığı “yanlış bilgi, yalan, çarpıtma ve sansasyon ile yani dezenformasyon ile kapatmaya çalışırlar.”

Sosyal medya ise günümüzde dezenformasyonun en çok yapıldığı alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun en büyük nedenlerinden biri kitle iletişim araçlarında olduğu gibi bir eşik bekçisinin olmaması, bilgilerin editoryal süzgeçten geçmemesi olarak gösterilebilir. Herkesin yayıncı olabildiği, tüketicinin aynı zamanda üretici olabildiği sosyal medyada inanılmaz bir veri akışı söz konusudur. Kullanıcıların okudukları içeriği çoğu zaman kontrol etmeden paylaştığı bu ortamlarda kasıtlı olarak bir ülkeye, kişiye, kuruma zarar verebilmek kolay hâle gelmiştir. Özellikle kriz ve olağanüstü

durumlar sosyal medyada dezenformasyonun arttığını, teyit edilmemiş bilgilerin, görüntülerin rahatça dolaşıma girdiğini gözlemlemekteyiz.

Sosyal medyada yalan haberlerin ve yanlış bilgilerin yaygınlaşması ulusal siyaset ve politika üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Dezenformasyon olgusu, yanlış bilgilendirme ve manipülasyon alanının ötesine geçerek, iletişim ve mahremiyetin bozulması açısından önemli bir ulusal güvenlik tehdidi oluşturmaktadır. Yeni iletişim teknolojilerinin etkisi ve hızı, dezenformasyonun bireyleri, toplumu, ülkeleri, ulusal güvenliği ve uluslararası ilişkileri etkileyebileceği anlamına gelmektedir. İnsanları aldatma eylemi, çeşitli psikolojik faktörler tarafından yönlendirilen karmaşık bir süreçtir. Sosyal ağlarda dijital kimliklerin ortaya çıkmasıyla yalanın gücü artmış ve bu da önemli bir sorun teşkil etmiştir. Günümüzün hızlı haber tüketimi bağlamında, sahte haberler ve yanlış bilgiler kamuoyuna kolayca sunulabilmektedir. Dezenformasyon artık, kamuoyunu etkilemek ve gerçeği çarpıtmak veya gizlemek amacıyla kasıtlı bilgi kirliliğine atıfta bulunan sahte haberler ve yanlış bilgiler için ortak bir terim olarak anlaşılmaktadır (İletişim Başkanlığı, 2024, s. 7).

Wardle ve Derakhshan (2017), raporlarında dezenformasyonun yedi türünü tespit etmişlerdir. “Manipülasyon, çarpıtma, hatalı ilişkilendirme, uydurma, taklit, bağlamdan koparma, hiciv/parodi” olarak belirlenen bu 7 tür özellikle sosyal medyada dezenformasyon yapan kişilerin sıklıkla başvurdukları yöntemlerdir. Çalışmamızın araştırma bölümünün de temeli olan bu yöntemlerden bahsetmekte fayda var. Dezenformasyonla Mücadele Rehberi’nde (İletişim Başkanlığı, 2024, ss. 17-31) bu özellikler aşağıdaki şekilde özetlenmiştir:

Şekil 1. Sıklıkla Başvurulan Dezenformasyon Türleri (Wardle ve Derakhshan, 2017)

2.1.1. Manipülasyon

Manipülasyon, gerçek bilginin veya bir görüntünün değiştirilerek aldatma amacıyla kullanılmasıdır. Manipülasyonla uğraşanlar, sosyal ağlarda yapay bir gerçeklik oluşturarak kullanıcıların gerçeği ayırt etme yeteneğini zayıflatır. Bu durum, mesajların gerçek olduğu algısını oluşturur. Manipülasyona açık topluluklar oluşturan bireyler, kendi kararlarını ve özgür iradelerini uyumlu olduğu şekilde algılar. Manipülasyon, duygusal çekicilikten ziyade rasyonel argümanlara dayanır. Görsel içeriğin manipüle edilmesi, üzerinde oynanması, değiştirilmesi önemli bir etkileme yöntemleridir. Bu teknikler, sosyal ağlarda yaygın olan yanlış bilginin önemli bir parçasını oluşturur.

2.1.2. Çarpıtma

Çarpıtma olgusu, dezenformasyonun incelenmesinde kritik bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Haberlerin içeriğinin bağlamından koparılarak farklı başlıklar altında sunulması, karşıt bir perspektifi desteklemek amacıyla ifadelerin seçici biçimde manipüle edilmesi veya belirli bir argümana uygun düşecek şekilde istatistiklerin özenle seçilip aktarılması, tarihsel

olarak medya pratiklerinde sıklıkla başvurulan yöntemler arasında yer almaktadır. Günümüzde dikkat çeken değişiklik ise, bir konu ya da görselin doğruluğundan dikkatleri uzaklaştırmak amacıyla kullanılan araçların yaygınlaşması ve gerçekliği çarpıtmak veya duygusal manipülasyon içeren taraflı içerikleri yeniden yapılandırmak için kullanılan tekniklerin neredeyse sınırsız çeşitliliğidir. Özellikle sosyal medyada, bu tarz dezenformasyon pratiklerine sıklıkla rastlanmaktadır.

2.1.3. Hatalı İlişkilendirme

Clickbait, tık tuzağı olarak da adlandırılan bu kavram, kamuoyunun medyaya olan güvenini sarsan yaygın bir dezenformasyon biçimini temsil etmektedir. Hatalı ilişkilendirme, haber makalelerine daha fazla tıklama amacıyla aldatıcı anlatıların farklı görseller veya başlıklar eşliğinde sunulmasını gerektirir. Bu da yanlış bilginin önemli ölçüde çoğalmasına yol açmaktadır. Sosyal medya ağları ve clickbait'e karşı alınan yeni önlemler kullanımını azaltmaya yardımcı olsa da web sitesi ziyaretlerine ve tıklamalara duyulan sürekli ihtiyaç, bu fenomeni tamamen ortadan kaldırmayı zorlaştırmaktadır. Yanlış atıf sadece clickbait ile sınırlı değildir ve ilgisiz görsellerin kullanımında veya cümlelerin bağlamından koparılarak farklı anlamlar yüklenmesinde de görülebilir. Pandemi sırasında CNN International ve New York Times tarafından yayınlanan haberlerde yanlış atıf örnekleri gözlemlenmiştir. Bu örneklerden biri, Dünya Sağlık Örgütüne göre Çin, İtalya ve İran'ın koronavirüsten en çok etkilenen ülkeler olmasına rağmen CNN International'ın haberinde Türkiye'den bir görselin kullanılmasıdır.

2.1.4. Uydurma

Özellikle sosyal medya platformlarında uydurma yoluyla yanlış bilginin yayılması önemli ve etkisi giderek büyüyen bir dezenformasyon türüdür. Sıklıkla güvenilir olmayan veya doğrulanmamış bilgilere dayanan bu tür içerikler, geniş kitleler üzerinde önemli bir etki yaratma potansiyeline sahiptir. Amerika Birleşik Devletleri'nde, Papa'nın belirli bir başkan adayını desteklediği veya popüler bir e-ticaret platformu aracılığıyla çocuk kaçakçılığı yapıldığı iddiaları yakın tarihli örnekler arasında yer almaktadır. Türkiye'de de 2021 yılında yaşanan orman yangını felaketi sırasında, yanlış bilgi ve dezenformasyon medya kuruluşları ve sosyal medya aracılığıyla hızla yayılmıştır. Bu durum, kamuoyunun yeterince bilgilendirilmesini sağlamak için medya

okuryazarlığı ve doğruluk kontrolünün gerekliliğini ortaya koymaktadır. Özellikle kriz dönemlerinde uydurulmuş görüntü ve içeriklerin yayılması, kamuoyunun güvenini sarsma potansiyeline sahiptir. Dezenformasyonla mücadelede uydurma haberlere karşı kamuoyunun farkındalığını artırmak için stratejiler geliştirmek hayati önem taşımaktadır.

2.1.5. Taklit

Taklit, bir kişi veya kuruluşun görünümünü taklit ederek özgünlük izlenimi yaratmak için kullanılan yaygın bir uygulamadır. Bu, yanlış bilginin yayılması ve algılanan güvenilirliğinin artırılması için bir araç olarak kullanılabilir. Ülkemizde, saygın kaynakları taklit eden sahte sosyal medya hesapları ve alan adları, kullanıcıları güvenilir içerik tükettikleri konusunda yanıltmaktadır. Örneğin, logoları kopyalanarak oluşturulan sahte haber kanallarının uydurma iddiaları hızla yaydığı gözlemlenmiştir. Benzer şekilde, saygın kanaat önderlerine, tarihi şahsiyetlere ve sanatçılara ait sahte sosyal medya hesapları, bu kişilere yanlış ifadeler atfederek yanlış bilginin yayılmasına katkıda bulunmaktadır. Buna ek olarak, yapay zekâ teknolojisinin gelişimi, yani deepfake'ler, gelecekte bir risk oluşturmaktadır. Deepfake'ler gerçek gibi görünen ama aslında manipüle edilmiş videolar ve sesler üretebilir. Taklit teknolojilerinin endişe verici yönü, bölücü ve provokatif içerik potansiyeli göz önüne alındığında, oluşturdukları güvenlik tehditlerinde yatmaktadır.

2.1.6. Bağlamdan Koparma

Doğru olan bir içeriği alıp tehlikeli olarak algılanacak şekilde yeniden çerçeveleme eylemini tanımlamak için kullanılan bağlamdan koparma, çoğu zaman gerçek bir görselin ya da metnin tamamen farklı bir bağlamda yeniden paylaşılmasını gerektirir. Örneğin, son dakika haberlerinin yayınlandığı dönemlerde geçmiş dönemlere ait görseller yeniden paylaşılabilen ya da geçmiş dönemlere ait makaleler günümüz koşullarına uygunmuş gibi görünen başlıklarla paylaşılabilir. Türkiye'de, Temmuz 2021'de Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan sel felaketi bağlamından koparmanın önemli bir örneği olmuştur. Sellerin bir hidroelektrik santralinin açılışından kaynaklandığı yanlış bir şekilde iddia edilmiş ve sele ilişkin bir görüntü bağlamından kopararak dezenformasyon kampanyasında kullanılmıştır. Bağlamından koparma uygulaması Türkiye'deki yerel faaliyetlerle sınırlı değildir. Türkiye'nin Suriye'de terör örgütlerine karşı yürüttüğü operasyonlardan görüntüler bağ-

lamından koparılarak Türkiye aleyhinde yanlış bilgi ve propaganda yaymak amacıyla sosyal medyada dolaşıma sokulmuştur. Görsellerin bu şekilde kötüye kullanılması, insanların çektiği acıları dezenformasyon malzemesine dönüştürmüştür.

2.1.7. Hiciv ve Parodi

Sosyal medyada hiciv ve parodi içeriklerin varlığı, yanlış bilgi ve komplo teorilerinin yayılmasını kolaylaştırarak doğruluk kontrolü sürecinde zorluklar yaratabilmektedir. Parodinin dezenformasyona dönüşmesi zor değildir çünkü parodi orijinal bağlamından kopabilir. Örneğin, aşuların cips içerdiği yönündeki yanlış iddia, başlangıçta sosyal medyada bir şaka olarak ortaya çıktıktan sonra küresel çapta ilgi görmüştür. Benzer şekilde, Kovid-19'dan korunmak için Arap sabunuyla yoğurt karıştıran bir kişi hakkındaki parodi Twitter'da yaygın bir şekilde paylaşılmış ve yanlış bilginin yayılmasına neden olmuştur. Sorun esprilerin kendisinde değil, esprilerin dönüştürülme ve hakikat sonrası bilgiye dönüştürülme ve böylece orijinal hiciv niyetlerini kaybetme biçiminde yatmaktadır. Bu durum, artan dezenformasyon hacminin kamu sağlığı girişimlerini engellemesi ve politikaların etkinliğini tehlikeye atması nedeniyle sağlık gibi kritik alanlarda önemli bir zorluk teşkil etmektedir.

Sosyal medyada yaygın olarak kullanılan dezenformasyonla mücadelede gerçeği gösteren en etkin araçlardan biri de doğrulama platformlarıdır.

2.2. Doğrulama Platformları

Dijital çağda, özellikle olağanüstü dönemlerde ve kriz durumları gibi yüksek risk taşıyan durumlarda gerçek veriye ulaşmada doğruluk kontrolü büyük önem taşımaktadır. Bu süreç artık olay sonrası analizlerle ilgili değil, yanlış bilgilere anında yanıt verilmesi gerekliliğini de ortaya çıkarmıştır. Böylesine hızlı bir yanıt, ifadelerin açıklığa kavuşturulmasını ve doğrulanmasını sağlayarak dijital medyanın taleplerine yanıt vermektedir. Bununla birlikte, gerçek zamanlı doğruluk kontrolü uygulamasının kendine has zorlukları da yok değildir. Böyle bir yaklaşım aşırı basitleştirme, potansiyel önyargı ve kamuoyu algısında istenmeyen sonuçlara yol açma riskini beraberinde getirebilmektedir. Sosyal medyada bilginin hızlı ve anında geniş kitlelere yayılma özelliği nedeniyle teyit mekanizmalarının da aynı hızda doğruyu göstermesi giderek artan bir ihtiyaç hâline gelmiştir. Bu noktada doğrulama platformlarına çok

iş düşmektedir. Bu platformların özelliklerine ve örneklerine geçmeden önce doğrulama kavramına bakmakta fayda var.

İngilizcede fact-checking olarak ifade edilen doğrulama süreci, haber veya açıklama şeklinde sunulan bilgilerin doğruluğunun metodolojik olarak incelenmesidir. Bu, söz konusu içeriğin yayınlanmasından önce veya sonra yapılabilir. Doğrulama, yayıncının kendi bünyesinde yer verdiği içeriği kontrol etmesinin yanı sıra, içeriğin üçüncü bir tarafça analiz edilmesi ile gerçekleşir. Doğrulama, bilgilerin doğruluğunun değerlendirilmesi ve kamuoyunun yanlış bilgilerden korunması açısından çok önemli bir süreçtir (Graves ve Amazeen, 2019). Bir sivil toplum kuruluşu ya da kamu kurumuna bağlı ya da bağımsız şekilde faaliyet göstermekte olan doğrulama platformları, geleneksel medyada veya yeni medyada yer alan yalan olduğu düşünülen haberleri, bilgileri araştıran, kaynağını inceleyen, içeriğini analiz eden ve doğrulayan ya da doğrusunu gösteren teyit mekanizmalarıdır.

Eurostat (Avrupa İstatistik Ofisi) (2024) tarafından yayımlanan bilgi ve iletişim teknolojileri kullanım araştırmasına göre, AB ülkelerindeki 16-29 yaş arası gençler arasında internette buldukları bilgi veya içeriğin doğruluğunu başka kaynaklardan teyit edenlerin oranı yüzde 36'dır. Sadece 4 AB ülkesinde, çevrim içi içeriği doğrulayan gençlerin oranı yüzde 50'nin üzerine çıkmıştır. (Finlandiya (%61), Hollanda (%60), Hırvatistan ve İsveç (her ikisi de %53)). ABD merkezli PEW Research (2020) adlı araştırma şirketi tarafından yapılan bir araştırmaya göre ise yetişkinlerin yüzde 64'ü sahte haberlerin güncel olaylarla ilgili temel gerçekler konusunda büyük ölçüde kafa karışıklığına yol açtığına inanmaktadır. Amerikalıların %35'i ise oy verme kararlarının yalan haberlerden etkilendiğini itiraf etmiştir. Zignal Labs'tan Harris Poll (Kanski, 2017) tarafından yayımlanan bir araştırma da Amerikalıların %86'sının sosyal medyada okudukları haberleri doğrulamadığını ortaya koymuştur. Aynı araştırmaya göre sosyal medyada okuduğu makaleleri her zaman doğrulamayan Amerikalıların yüzde 27'si, doğrulamadıkları haber makalelerini de paylaştıklarını itiraf etmiştir.

1850'lerde ve sonrasında ortaya çıkan fikir ve polemiklere odaklanan ve gerçeklerle ilgilenmeyen sansasyonel gazeteler, zamanla daha gerçekçi bir medyaya ihtiyaç duyulmasına yol açmıştır. Öyle ki 1854 yılında Associated Press'in o dönemki başkanı Daniel H. Craig, temsilcilerine "herhangi bir konu veya olayla ilgili maddi gerçeklerin" öneminin vurgulandığı bir genelge

göndererek şunları söylemiştir: “Herhangi bir konuda her türlü görüş beyanı; tüm politik, dini ve sosyal ön yargılar ve özellikle muhabirin herhangi bir konudaki kişisel duyguları onun gönderilerinin dışında tutulmalıdır.” (Dickey, 2019). Gazetecilikte doğruluk kontrolü süreci, bilginin hızla yayılması ve dijital medyanın ortaya çıkışı bağlamında önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Önceden, gazeteciler ve araştırmacılar bulgularını ancak söz konusu ifadelerin kapsamlı bir incelemesini, analizini ve doğrulamasını tamamladıktan sonra yayınlamaktaydı. Bugün ise izleyiciler anlık bilgilere ve gerçek zamanlı güncellemelere alışmış ve dolayısıyla iddiaların anında doğrulanmasını bekler hâle gelmiştir. Dijital ortamda doğruluk kontrolü, yanlış bilgiyle mücadele etmek amacıyla gerçek zamanlı bir araç hâline gelmiştir. Bu yaklaşım, modern haber döngüsünün taleplerini karşılamak için tasarlanmıştır ve hızlı tempolu, güncel bir ortamda titiz bir analizden ziyade anında netleştirmeye odaklanmaktadır (Youvan, 2024, s. 13).

Doğrulama platformlarının tarihçesi ise bir kaynağa göre 1980’lerde ABD’de Reagan’ın başkanlık seçim kampanyası dönemine dek uzanırken başka bir kaynakta ise 2000’li yılların başında “şüpheli siyasi iddiaları ve haberleri doğrulamak ya da yanlışlığını teyit etmek amacıyla” kurulduğu söylemine dayanmaktadır (Gül, 2024, s. 434). Doğrulama platformları geleneksel medya ve dijital medyada yer alan haberleri çok yönlü bir şekilde inceleyerek analiz etmekte ve yanlış olduğu düşünülen içeriklerin doğrusunu kanıtlarıyla birlikte kamuoyuna sunmaktadır.

Hollanda merkezli European Journalism Centre tarafından 2015 yılında yayımlanan ve editörlüğünü gazeteci Craig Silverman’ın yaptığı Doğrulama El Kitabı da bu konudaki öncül çalışmalardandır. Özellikle kriz zamanlarında yapılan dezenformasyon haberlerinden örneklerin analiz edildiği kitapta doğrulama için ipuçları da sayılmış, “kriz anlarından doğal afetlere kitle kaynaklı bilginin nasıl doğrulanabileceği” konusunda önerilere yer verilmiştir. Silverman’a göre, “Sosyal ağlarda bilgiyi doğrulamak, gerçeklik iddiası fotoğraf ya da video ile bile olsa standartlarınızı ve nasıl uygulayacağınızı bildiğiniz zaman daha kolay olur” (Silverman, 2015, s. 10). Doğrulama süreci, özellikle gazetecilik faaliyetlerinde bulunanlar için özel bir önem taşımaktadır. Şiddet olaylarını yansıtan sosyal medya hesaplarının doğruluğunu değerlendirirken kişisel duyguların etkisinden uzak, tarafsız bir bakış açısını korumaları şarttır. Sosyal medya yanlış bilgilerin yayılması için verimli bir

zemin sunarken, aynı zamanda bilginin doğrulanması, güven ve şeffaflığın artırılması için çok de önemli bir hâle gelmektedir. Bu doğrulama süreci, söylentilerin ele alınması ve çatışmaların daha da tırmanmasının önlenmesi açısından elzemdir (Durand, 2015, s. 12).

Uluslararası alanda doğrulama yapan platformlardan örnekler şu şekildedir: FactCheck.org (ABD), VERIFYThis (ABD), FactCheckHub (Afrika), Factcheck Lab (Çin), GoHoo (Japonya), Factly.in (Hindistan), Correctiv (Almanya), Facta.news (İtalya), Verificat.cat (İspanya), FactsCan (Kanada), Ferret Fact Service (Birleşik Krallık), Agência Lupa (Brezilya), Colombia Check (Kolombiya), Gomaneh (İran), Anti-Rumors Authority (Suudi Arabistan), Doble Chek (Kosta Rika) (EFCSN, 2024). Ayrıca basın kuruluşu olup aynı zamanda doğrulama yapan kuruluşlar da var. Bunlara örnek olarak BBC Reality Check, AFP Fact Check, Fact Checker (The Washington Post), AP Fact Check, Reuters Fact Check gösterilebilir.

Bu noktada uluslararası alanda doğruluk kontrol ilkeleri ortaya koyan ve doğruluk platformlarını bir araya getiren International Fact-Checking Network'ten (IFCN) (Uluslararası Doğruluk Kontrolü Ağı) bahsetmek gerekir. ABD merkezli Poynter Medya Çalışmaları Enstitüsü bünyesinde 2015 yılından beri faaliyet gösteren IFCN, doğruluk kontrolörlerinin, çözüm sağlayıcıların ve diğer uygun kuruluşların yeni ve yenilikçi doğruluk kontrol programları ve girişimleri başlatmalarına yardımcı olmak için hibeler ve burslar vermekte, doğruluk kontrolörlerinin kritik beceriler geliştirmesine, kapasite oluşturmaya ve kamusal söyleme katkıda bulunmasına yardımcı olmak için çevrim içi ve yüz yüze eğitimler düzenlemekte ve yıllık Doğruluk Kontrolörlerinin Durumu Raporu'nda alandaki son gelişmelerin analizleri, sektör trendlerini belirlemek ve tahmin etmek, dünya çapındaki doğruluk kontrolörlerinin ortak pozisyonlarını ortaya çıkarmak ve doğruluk kontrolü ile ilgili küresel politika yapımını izlemek için makaleler ve haftalık bir bülten yayımlamaktadır (IFCN, 2024). IFCN tarafından dünyanın dört bir yanında doğrulama platformları arasında yapılan istişareler sonucu 5 temel şeffaflık ve tarafsızlık ilkesi benimsenmiştir. Bu ilkeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. "Tarafsızlık ve Adil Olma Taahhüdü
2. Standartlara ve Kaynakların Şeffaflığına Bağlılık

3. Finansman ve Organizasyonda Şeffaflık Taahhüdü
4. Standartlara ve Metodolojinin Şeffaflığına Bağlılık
5. Açık ve Dürüst Düzeltme Politikasına Bağlılık” (IFCN Code of Principles, 2024)

Doğrulama standartları üzerine çalışma yapan bir başka kuruluş da Avrupa Merkezli European Fact-Checking Standards Network (EFCSN)- Avrupa Doğruluk Kontrolü Standartları Ağı’dır. “Kamu yararı için yanlış bilgilerle mücadele etme çabalarında en yüksek doğruluk kontrolü ve medya okuryazarlığı standartlarını destekleyen ve teşvik eden Avrupalı doğruluk kontrolcülerinin sesi” olduğunu belirten kuruluş, halkın doğruluğu kontrol edilmiş güvenilir veri ve bilgilere erişimini teşvik etmek ve kamusal alandaki bilgilerin doğruluğunu nasıl değerlendirecekleri konusunda halkı eğitmek için çalışmaktadır. Doğruluk kuruluşlarının EFCSN üyesi olabilmesi için “yanlış bilgi ve dezenformasyonu kontrol eden kuruluşların kamu çıkarına en iyi şekilde hizmet etmek için en yüksek metodoloji, etik ve şeffaflık standartlarına uymasını sağlamak için tasarlanmış bir dizi kriteri” kabul etmiş olması gerekmektedir. Doğruluk standardı kodları arasında doğruluk yaparken belirli bir metodoloji izlenmesi, kurumsal ve mali şeffaflık, kişisel verilerin gizlenmesi, tarafsızlık, dürüstlük, erişime açıklık gibi ilkeler bulunmaktadır (EFCSN, 2024).

Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi (EDAM) tarafından yayımlanan bir “Türkiye’de Doğruluk Kontrolü ve Doğrulama Kuruluşları” raporuna göre ülkemizde doğrulama platformlarına duyulan ihtiyaç, “çevrim içi forumların ve sosyal medya gruplarının şehir efsanelerinin ve yanlış bilgilerin başlıca kaynağı hâline gelmesi”nden kaynaklanmaktaydı. Böylece “bu iddiaları doğrulayabilecek ve doğruluğunu kontrol edebilecek platformlara” gereksinim duyulmuştur. Raporda belirtildiğine göre ilk başlarda yayılan yanlış bilgilerin siyaset ile ilişkisi bulunmamaktadır. 2009 yılında patlak veren domuz gribi salgını sonrası yapılan haberler ile bu tarz bir dezenformasyonun Türk kamuoyunda ses getirmesi, ülkemizde ilk doğruluk kontrolü girişimlerinin önünü açmıştır (Ünver H. A., 2020, s. 3).

O dönemde domuz gribine ilişkin yalan haberleri çürüterek çalışmalarına başlayan ve ülkemizde faaliyet gösteren ilk doğrulama platformu girişimi, bir grup bilim insanı tarafından 2009 yılında kurulan Yalansavar.org (Arı-

can, 2020) olmuştur. Haziran 2014’te kurulan Doğruluk Payı (Doğruluk Payı, 2024) ise “Türkiye’nin ilk kurumsal fact-checking (doğruluk kontrolü) platformu” olmuştur. Diğer doğrulama platformları arasında şunları saymak mümkündür: Doğrula, Doğruluğu Ne?, Yanlış Doğru, Doğrulama Servisi, Günün Yalanları, Fact-Checking Turkey, Malumatfuruş, Teyit.org. Aynı zamanda TRT 1 kanalında yayımlanan “Doğrusu Ne?” isimli bir televizyon programı da bulunmaktadır.

Ayrıca gelişen iletişim teknolojileriyle birlikte yapay zekâ destekli doğruluk kontrol araçları da giderek yaygınlaşmaktadır. Metin içeriğini analiz etmek ve güvenilir kaynaklara atıfta bulunarak iddiaları doğrulamak için doğal dil işleme (NLP) algoritmalarını kullanan bu araçlar, doğruluk kontrolörleri için basitleştirilmiş bir iş akışı sağlayarak, potansiyel olarak aldatıcı iddiaları daha verimli bir şekilde tespit etmelerine ve dikkatlerini hayati bilgilere yönlendirmelerine olanak tanımaktadır. Otomatik doğruluk kontrol araçlarının kullanılması, doğruluk kontrol işlemlerinin hassasiyetini önemli ölçüde hızlandırmakta ve geliştirmektedir. Özellikle BERT, GPT ve RoBERTa gibi dönüştürücüler bu noktada “umut verici” sonuçlar ortaya koymaktadır (Ünver A. , 2023).

Bu çalışmada araştırma evreni DMM ve Anadolu Ajansı Teyit Hattı ile sınırlı tutulduğu için kamu destekli bu iki platformdan bahsetmekte fayda vardır. Bu platformlar hakkında yapılan bazı tez çalışmalarından örnek verecek olursak şunları sayabiliriz: Şeyma Böyük tarafından 2024 yılında yazılan “Dijital medyada haber ve doğruluk ilişkisi: Anadolu Ajansı (AA) Teyit Hattı örneği” başlıklı yüksek lisans tezi; Elif Nur Aydemir tarafından 2024 yılında hazırlanan “Post Truth Çağda Habercilik: Doğrulama Platformları Üzerinden İnceleme” başlıklı yüksek lisans tezi; Alper Gönen tarafından 2023 yılında yazılan “Enformasyon Dolaşımı ve Dezenformasyon Ekseninde Yeni Medya Haberciliği ve Teyit Platformlarının Çalışma Pratikleri” isimli doktora tezi; Mert Serim tarafından 2022’de kaleme alınan “Kovid-19 Pandemi Krizinde Doğrulama Mekanizmaları: Karşılaştırmalı Bir İnceleme” başlıklı yüksek lisans tezi. Konu hakkında yazılmış makalelerden bazıları ise şöyledir: Gökmen Hakan Karadağ ve Adem Ayten’in 2020 tarihli “A Comparative Study Of Verification/Fact-Checking Organizations In Turkey: dogrulukpayi.com and teyit.org” başlıklı makalesi; Kudret Gül tarafından 2024’te yazılmış olan “Yeni Medyada Yalan Haber Olgusu ve Doğrulama Platformu Olarak Teyit.

Org Üzerine Bir İnceleme” başlıklı makale; Mustafa Çöllüoğlu’nun 2023 yılında yazdığı “Hakikat Ötesi Çağda Sosyal Medya Haberleri: Doğrulama Platformları Üzerinden Bir İnceleme” isimli makalesi; Mehmet Fatih Çömlekçi’nin 2019 tarihli “Sosyal Medyada Dezenformasyon ve Haber Doğrulama Platformlarının Pratikleri” başlıklı çalışması; Nurhan Kavaklı tarafından 2019 yılında yazılan “Yalan Haberle Mücadele ve İnternet Teyit/Doğrulama Platformları” başlıklı makale.

2.2.1. Dezenformasyonla Mücadele Merkezi (DMM)

5 Ağustos 2022’de “ülkemize karşı yürütülen sistematik dezenformasyon kampanyalarına karşı Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı bünyesinde müstakil bir birim” olarak kurulmuştur (Türkten, 2022). Yurt içinde ve yurt dışında yanlış ve dezenformasyon odaklı haberlerin etkin bir şekilde tespit edilmesi için çalışan DMM, kamuoyunu doğru bilgilendirerek dezenformasyonla mücadele etmeyi amaçlamaktadır. Deneyimli editörler tarafından yönetilen haber ekibi, gelişmeleri 7/24 takip etmekte ve sosyal medyadaki yanlış bilgi örneklerini araştırmak için yapay zekâ ve titiz araştırma metodolojileri kullanmaktadır. Merkez, hedef kitlenin özelliklerine uygun olarak Türkçe, İngilizce, Arapça, Fransızca ve Yunanca doğrulama ve doğru bilgi yayma konusunda proaktif davranmaktadır. DMM, yalan haberlerin görsellerini ve gerçeğin şeffaf açıklamalarını içeren düzenli bültenler yayınlamaktadır. Merkez, 2023 yılı sonuna kadar 107 bülten yayınlamış ve yaklaşık 1.700 yanlış bilgi vakasını ele almıştır. Kahramanmaraş depremi, genel seçimler ve Gazze’deki İsrail çatışması gibi kritik dönemlerde DMM, doğru bilginin yayılmasında ve dezenformasyonla mücadelede önemli bir rol oynamıştır. <https://www.dmm.gov.tr/> internet sitesinde dezenformasyonla mücadele için bilgiler ve dokümanlar bulunan DMM; X, Instagram ve YouTube hesapları üzerinden anlık olarak hızlı bir şekilde doğrulama yapmaktadır. Aynı zamanda belirli dönemlerde çıkardıkları Dezenformasyonla Mücadele Bültenleri ile de tematik ya da karışık bir şekilde o dönem çıkan yalan haberlerin doğrularını nedenleri ve kaynaklarıyla birlikte paylaşılmaktadır. Ayrıca Dezenformasyon Bilgi Servisi (DBS) aracılığıyla da vatandaşlar dezenformasyon içerdiğini düşündükleri haberleri merkeze bildirebilmektedir. 2023 yılında DBS üzerinden yaklaşık 15 bin haber bildirilmiştir (İletişim Başkanlığı, 2024, ss. 12-13).

2.2.2. AA Teyit Hattı

AA Teyit Hattı da yanıltıcı içeriklerin ve bilgi kirliliğinin izlenmesi ve bunlarla mücadele edilmesi sorumluluğunu üstlenme amacıyla 13 Eylül 2022'de Anadolu Ajansı bünyesinde faaliyet göstermeye başlamıştır. Teyit Hattı'nın hedefleri arasında bağlamından koparılmış ifadelerin değiştirilmesi, değiştirilmiş görüntülerin orijinal versiyonlarının paylaşılması ve sahte kimlikler kullanılarak yayılan dezenformasyon kampanyalarının önlenmesi yer almaktadır. Amaç, bilgi kirliliğinin kaynaklarını ortadan kaldırmak, kamu medya okuryazarlığını geliştirmek ve kötü niyetli içerik üreticilerine karşı farkındalığı artırmaktır (Teyit Hattı, 2024). <https://www.aa.com.tr/tr/teyithatti> internet adresinden yayın yapan Teyit Hattı ayrıca Facebook, X, YouTube ve Instagram adresleri üzerinden de paylaşımlar yapmaktadır.

2.3. Sağlık İletişiminde Dezenformasyon

Davranış ve tutumları değiştirerek toplumda sağlığı geliştirmeye odaklanan bir alan olan sağlık iletişimi, Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkmıştır. Ulusal Kanser Enstitüsünün Kanser Bilgi Servisi, 1970'lerde kanserin önde gelen bir ölüm nedeni olarak ele alınmasına yardımcı olarak sağlık iletişiminde öncü bir kurum olmuştur. 1975'te iletişim biliminin bir alt dalı olarak tanınmış olan sağlık iletişimine, uluslararası alanda ilk olarak "The Healthy People 2010" adlı programda verilmiştir. Bu alan, hastalık konusunda farkındalık yaratmaya ve sağlığı geliştirmeye odaklanarak sosyal bilimler ile sağlık bilimlerini kesiştirmektedir. Sağlık iletişiminin çeşitli tanımları olsa da hepsi probleme dayalı sağlık hizmetleri ve sağlığın geliştirilmesindeki rolünü vurgulamaktadır (Gündoğdu, 2021, ss. 22-23).

Sağlık iletişimi konusunda çalışmaları olan Schiavo (2007) kavramı, "bireyleri, toplulukları, sağlık uzmanlarını, belirli grupları, politika yapıcıları ve toplumu desteklemek amacıyla, sağlıkla ilgili bilgileri paylaşarak bireyleri etkilemeyi, onları iletişime dahil etmeyi ve bu bireyleri savunarak, onları bilgilendirmeyi; davranışlarını, çalışmalarını ya da sonunda sağlık sonuçlarını etkileyecek kararları değiştirmelerine ve bunu devam ettirmelerine yardımcı olmayı ve farklı kitlelere ulaşmayı hedefleyen disiplinler arası ve çok boyutlu bir yaklaşım" şeklinde ifade etmektedir.

Günümüzde dijital medya araçları sayesinde sağlık iletişimi de geniş bir alana yayılmakta, mobil sağlık uygulamaları (e-nabız gibi), sosyal medya ile

vatandaşların bilgilendirilmesi, sağlık alanında yapılanların duyurulması, sağlık turizmi gibi faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Ancak bilgi eksikliği olduğu zamanlarda ya da etkileşim alabilmek için sağlık iletişimde yanlış bilgilerin dolaşıma girmesi, asılsız söylentiler, kamuoyunun manipüle edilmeye çalışılması, çarpıtılmış verilerin yayımlanması gibi dezenformasyon çalışmaları da söz konusu olabilmektedir. Sağlık iletişimi açısından özellikle sosyal medyada dezenformasyonun en fazla yaşandığı dönem 2020'lerin başında ortaya çıkan Kovid-19 pandemisidir. Nasıl ki teyit platformlarının kuruluşu domuz gribi salgını sonrası olduysa dezenformasyon kavramının dünya çapında gündeme gelmesi ve tartışılması da Kovid-19 salgınıyla yoğunlaşmıştır.

Kovid-19 pandemisi sırasında sosyal medyada yayılan yalan haberler kullanıcılarda kaygı ve kafa karışıklığına neden olarak yanlış tedavi yöntemlerine ve aşı konusunda tereddütlerine yol açmış, aynı zamanda, müdahale önlemlerinin ve halk sağlığı politikalarının etkinliğini de engellemiştir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) yanlış bilginin tehlikelerini kabul etmekte ve bunu en az pandemi kadar büyük bir tehdit olarak görmektedir. WHO Genel Direktörü Dr. Tedros Adhanom Ghebreyesus, pandeminin erken dönemlerindeki "sadece bir pandemiyle değil, aynı zamanda bir infodemiyle de mücadele ediyoruz" sözleriyle yalan haberin Kovid-19 virüsünden daha hızlı ve kolay yayıldığını belirtmiştir (WHO, 2020).

Bu süreçte yeni olmasa da infodemi kavramı tekrar gündeme gelmiştir. Yanlış bilginin adeta bir virüs gibi yayılmasına neden olan infodemi ile sağlık yetkililere güvensizlik ve halk sağlığı müdahalesinin zayıflamasına yol açmaktadır. İnsanlar kendi sağlıklarını ve çevrelerindeki insanların sağlığını korumak için ne yapmaları gerektiği konusunda emin olmadıklarında, bir infodemi salgınları yoğunlaştırabilmekte veya uzatabilmektedir (WHO, 2024). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), infodemi ile mücadele etmek için yeni bir kavram olan infodemic management (IM) infodemi yönetimini ortaya koymuştur. Infodemi yönetimi, risk iletişimi, toplum katılımı, sosyo-davranış bilimi, bilişim ve veri bilimi gibi birçok alana dayanmaktadır. DSÖ, dünya genelinde birçok infodemi yönetimi eğitimi düzenlemiştir ve bu konuyu kapasite geliştirme programlarına dahil etmektedir. Yükseköğretim kurumları, infodemiyojyiyi öğretme ve araştırma konularına dahil etmiş; meslek ve tıp birlikleri sürekli eğitim programlarına infodemi yönetimi konularını eklemiştir.

ve saha epidemiyolojisi eğitim programları da bu konuyu içerecek şekilde değişmiştir (WHO, 2023, s. 1).

Kovid-19 salgınında hastalık daha ülkemize gelmeden bazı hastanelerde vakaların görüldüğü, ama halktan gizlendiği gibi iddialar ortaya atılmıştır. Çin'den de hasta insanların aniden sokak ortasında düştüğü, adeta bir zombi gibi dolaştığı görüntüler gelmiştir. Pandemi ilan edildikten sonra hastalığın tedavisi konusunda net bir şey olmadığı için hastalıkla mücadele, alınan önlemler, sokağa çıkma yasaklarının detayları gibi konularda sayısız ve asılsız paylaşımlar yapılmıştır. Özellikle insanların evine kapandığı ve dijital iletişimi artırdığı bu dönem, sağlık iletişimde dezenformasyonla mücadele büyük önem taşıdığı ortaya çıkmıştır. Türkiye'de ise infodemiyle mücadelede sağlık iletişimi açısından etkili uygulamalar yapıldığını söylemek mümkündür. Sağlık Bakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı başta olmak üzere ilgili kamu kurumları, bu iddiaların doğrularını kamuoyuyla paylaşmıştır. Sağlık Bakanlığı, Turkuaz Masa'daki Kovid-19 verilerini düzenli olarak güncellerken Sağlık Bakanı da alınan önlemler hakkında kamuoyunu aktif olarak bilgilendirmiştir. Televizyon, radyo ve sosyal medya gibi çeşitli kanallar aracılığıyla bilgilendirme kampanyaları yürütülmüştür. Bakan'ın sosyal medyayı aktif olarak kullanması başarılı olmuştur. Maske takma, sosyal mesafe ve el hijyeni gibi önleyici tedbirler konusunda halkı eğitmek için de çaba gösterilmiştir. Bu uygulamalar doğru bilginin yayılmasına ve halkın bilinçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda "Hayat Eve Sığar" gibi mobil uygulamalardan da yararlanılmıştır (Yılmaz, 2024, ss. 189-272).

Konu hakkında pek çok araştırma da yayımlanmıştır. Nikhil L. Kolluri ve Dhiraj Murthy (2021) "CoVerifi" yani A Kovid-19 news verification system (Kovid-19 haber doğrulama sistemi) isimli bir platform önerisi ortaya atmışlardır. CoVerifi, kullanıcıların haber içeriğine oy vererek güvenilirlik kontrolü sağlamakta, bu sayede yanlış bilgilerin yayılmasını önlemek ve bu konuda daha fazla araştırma yapmak mümkün olmaktadır. Doğruluk kontrolörlerini desteklemek için hem makine öğrenimini hem de insan geri bildirimini birleştirir CoVerifi, otomatik yöntemlerle tespit edilemeyen yanlış haberlerin kullanıcı geri bildiriyle tespit edilebileceğini göstermektedir.

Maxat Kassen'in (2023, s. 654) hazırladığı "Curbing the Kovid-19 Digital Infodemic: Strategies and Tools" isimli çalışmada da Kovid-19 ile ilgili sahte haberlerin yayılmasıyla mücadele etmek için çeşitli e-devlet önerileri su-

nulmuştur. Bu öneriler, davranışsal, teknolojik, örgütsel, politik, ekonomik, eğitimsel ve psikolojik yaklaşımlar içeren 7 fazdan oluşmaktadır. Kassen'e göre salgınla mücadele etmek için etkili aşilar geliştirmenin yanı sıra, sahte haberlerin yayılmasını yavaşlatmak için ilaç dışı müdahaleler yapılması gerekmektedir.

Müge Yılmaz'ın (2023) hazırladığı "Kovid-19 Pandemisi Döneminde Post-Truth Agnotolojisi ve Sağlık İletişimi" başlıklı doktora çalışmasında da sağlık iletişiminde tütün gibi endüstriler tarafından teşvik edilen kasıtlı cehaletle mücadele etmek için yeni medya ile gazetecilik uygulamalarının değiştirme ihtiyacını vurgulamaktadır. Ayrıca, geleneksel medyanın pandemi sırasında yalan haberlerin yayılmasındaki rolünün ve cehaletle mücadelede insan hikayelerinin önemini altını çizmektedir. Çalışma, virüsün kaynağı ve aşiların güvenilirliği gibi pandemi sırasında belirsizlik yaratan konuları tanımlarken kriz dönemlerinin sahte haberlerin artmasına katkıda bulunduğunu ve hem sermayenin hem de popülist aktörlerin çıkarlarına hizmet ettiğini göstermektedir.

Bunların dışında Ogün Akar'ın 2020 tarihli "Kovid-19'u Dezenformasyon ve Misenformasyon Bağlamında İnceleme: Yanlış Bilgi Salgınına Kesişimsel Bir Yaklaşım" isimli yüksek lisans tezi, Semra Ağcabay'ın 2024 tarihli "Sağlık İletişimi ve Panik Söylemi: Yeni Medyada Kovid-19 Haberleri" başlıklı doktora tez çalışması, Emine Üstünoldu'nun 2022 tarihli "Sağlık İletişiminde Medya Çalışması Olarak Pandemi Sürecinde Koronavirüs (Kovid-19) Haberlerinin Analizi: Sağlık Politikaları ve Uygulamaları Açısından Etkileri" başlıklı doktora tezi gibi örnekler de sağlık iletişimi bağlamında Kovid-19 döneminde yapılan dezenformasyon çalışmalarını analiz eden araştırmalara örnek olarak gösterilebilir.

Sağlık iletişiminde yaşanan güncel bir dezenformasyon örneği de "Maymun Çiçeği" virüsü adıyla bilinen Mpox hastalığı ile yaşanmıştır. Araştırma bölümüne geçmeden önce söz konusu hastalık hakkında bilgi vermekte fayda vardır.

2.4. Maymun Çiçeği Virüsü

2.4.1. Maymun Çiçeği Virüsü Nedir?

Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) (2024) internet sitesinde hastalık şu şekilde

tanımlanmıştır: “Mpox, monkeypox virüsünün neden olduğu bir hastalıktır ve maymun çiçeği olarak da bilinir. Hastalık, Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nde ve diğer ülkelerde vakalardaki artış nedeniyle hâlâ bir tehdit oluşturmaktadır. Hastalığa karşı aşı mevcuttur ve aşılama, diğer halk sağlığı önlemleriyle birlikte düşünülmelidir. Mpox’un yaygın semptomları arasında ateş, baş ağrısı, kas ve sırt ağrısı, düşük enerji ve şişmiş lenf düğümleriyle birlikte 2-4 hafta süren deri döküntüleri veya mukozal lezyonlar yer almaktadır. Hastalık, Mpox geçiren biriyle yakın temas, enfekte materyaller veya enfekte hayvanlar aracılığıyla bulaşabilir. Hamilelik sırasında, virüs fetüse geçebilir ve doğum sırasında veya sonrasında yenidoğana bulaşabilir. Hastalığın tedavisi, semptomlara yönelik destekleyici bakım, beslenme, hidrasyon, cilt bakımı, ikincil enfeksiyonların ve diğer ko-enfeksiyonların tedavisini içerir.”

Türkiye’de ise Sağlık Bakanlığı bünyesinde yer alan Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü ise 2024 yılı ağustos ayında yayımladığı M-Çiçeği (Mpox) Rehberi’nde (2024) konuya ilişkin detaylı bilgi vermiştir. Rehberde verilen bilgiye göre orijinal adı Monkeypox olan Mpox’un belgelenmiş ilk vakası 1958 yılında Danimarka’nın Kopenhag kentinde rapor edilmiştir. Salgın, hastalıkla uyumlu lezyonlar sergileyen maymunların Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nden ithal edilmesiyle ilişkilendirilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) potansiyel damgalanmanın önüne geçmek için 2023 yılında virüsü “MPox” olarak yeniden adlandırmıştır. Virüsün ilk keşfi maymunlarda yapılmış olsa da aslında maymunların virüsün doğal rezervuarı olduğu düşünülmektedir. İlk insan enfeksiyonu vakası ise 1970 yılında, Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nde çiçek hastalığının başarılı bir şekilde ortadan kaldırıldığı bir bölgede yaşayan bir çocuğu etkileyerek belgelenmiştir. Daha sonra vakaların çoğu ülkenin kırsal yağmur ormanı bölgelerinde belgelenmiştir. Virüs Kongo Havzası’nın yanı sıra Orta ve Batı Afrika’yı da giderek daha fazla etkilemektedir. MPox küresel bir öneme sahiptir ve Afrika dışında da tek tük vakalar görülmektedir. 2003 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde 70’in üzerinde vakanın görüldüğü bir salgın yaşanmış ve Mayıs 2022’de 100’den fazla ülkede birden fazla vaka tespit edilmiştir. MPox küresel olarak nadir görülmesine rağmen, endişe verici bir hastalık olmaya devam etmektedir. Virüs hayvanlardan insana “enfekte hayvanların kan, vücut sıvıları, deri veya mukoza lezyonları ile doğrudan temas veya ısırık yoluyla”; insandan insana ise “enfekte kişinin sekresyonları, cilt lezyonları ile bütünlüğü bozulmuş deri veya mukozalarla veya yakın zamanda cilt lezyonlarından kontamine olmuş nesnelere uzun süreli, yakın ve doğrudan temas” ile bulaşmaktadır.

Rehbere göre hastalığın tedavisi için şunlar yapılmalıdır:

“M-Çiçeği için semptomları hafifletmek, komplikasyonları yönetmek ve uzun vadeli sekelleri önlemek için klinik bakım ve destekleyici tedavi verilmelidir. Lezyon bölgesine göre sıcak su banyoları, ağrı kesiciler, laksatifler, orofaringeal antiinflamatuarlar ve ağrı kesiciler gerektiğinde kullanılabilir. Ağır palyasyonu hastalık yönetiminin temel hedefidir. Sekonder bakteriyel enfeksiyonlar etkene özgü ve uygun şekilde tedavi edilmelidir.” (Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2024)

2.4.2. 2024 Yılı Maymun Çiçeği Virüsü Salgını

DSÖ, ilk olarak 2022 yılının Mayıs ayında M-pox virüsünün farklı bir sınıfının olduğu salgını “küresel sağlık acil durumu” şeklinde ilan etmiştir. DSÖ’nün hastalıkla ilgili “küresel acil durumu” sonlandırdığını açıkladığı zamana kadar yaklaşık 87 bin kişiye bulaşmış ve 140 kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur (Mandavilli, 2023). Ancak Eylül 2023’te Kongo Demokratik Cumhuriyeti’nde tekrar vakalar görülmeye başlanmış ve vakalardaki artış 2024 yılına dek sürmüştür. Afrika Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi (ACDC) tarafından yapılan açıklamada hastalığın bir yılda yüzde 160 oranında arttığı ifade edilmiştir. 17 Ağustos 2024 tarihli açıklamada şu bilgiler paylaşılmıştır: “2024’te, 13 Afrika Birliği üye devletinde toplam 17 bin 541 vaka (2 bin 822 doğrulanmış ve 14 bin 719 şüpheli) ve Mpox’a bağlı 517 ölüm bildirilmiştir. Böylece toplam vaka sayısı 16 ülkeye ulaşmıştır.” (Africa Centres for Disease Control and Prevention, 2024). Açıklamada ayrıca uluslararası topluma hastalığın yayılımını önleme ve tedavi konusunda yardım çağrısında bulunulmuştur. Artan vakaların ardından DSÖ, 14 Ağustos 2024’te “uluslararası öneme sahip bir halk sağlığı acil durumu oluşturduğunu” ilan etmiştir (Arslan, 2024). Az sayıda da olsa Afrika kıtası haricinde hastalığın yeni varyantının “İsveç, Tayland, Pakistan ve Hindistan” da görüldüğü açıklanmıştır (BBC News, 2024).

Türkiye’de ise 2022 yılında birkaç vaka görülmüş olsa da 2024’teki salgından ülkemizin etkilenmediği açıklanmıştır. Konuya ilişkin açıklama yapan Sağlık Bakanı Kemal Memişoğlu, “Türkiye’de 2024’te bu görülmedi. Şu ana kadar ülkemizde bu son maymun çiçeği hastalığıyla ilgili bir tanı konulmadı. Yani bizde şu ana kadar yok, inşallah da olmasın.” ifadelerine yer vermiştir. Has-

talığa karşı hazırlıkların yapıldığını belirten Bakan Memişoğlu alınan önlemlere ilişkin şu bilgileri vermiştir (Karaköse ve Rakipoğlu, 2024):

“Bu acil durumdan sonra bilim kurulumuzu oluşturduk ve bu hastalıkla ilgili eğer ülkemize gelirse nasıl bir önlem alınması gerekir, gelmeden nasıl bir önlem alacağız, gelirse ne yapacağız, bunlarla ilgili bütün planlamalarımızı ve hazırlığımızı yaptık. Bu bilim kurulu hastalıkla mücadelenin rehberi aslında. Dünya Sağlık Örgütü ilanında bunu söylüyor. Hazırlıklı olun ama yayılıp yayılmayacağı konusunda bir netlik yok çünkü lokalize kalıyor genelde Afrika’da bu hastalık. Tabii ki başka yerlerde tek tük olacaktır ama salgın şeklinde olma ihtimali, bilim insanlarının söylediği kadarıyla kovid gibi olmayacağını herkes ifade ediyor. Kovid temasla değil tamamen solunum yoluyla bulaştığı için yaygın bir hastalık oldu.”

Afrika dışında da vakaların bildirilmesi üzerine dünya çapında bir korku ve endişe oluşmaya başlamıştır. Hastalığın toplumlar nezdinde bilinmemesi, daha önce görülmüş bir hastalık olmaması vatandaşlarda paniğe neden olmuştur. Her ne kadar ülkemizde vaka görülmediği açıklansa da sosyal medyada konu hakkında dezenformasyon paylaşımları yapılmaya devam etmiştir.

Dezenformasyon paylaşımlarında hastalığın Türkiye’de de görüldüğü, çiçek aşısı olanların hastalık kapmayacağı, zona hastalığının aslında maymun çiçeği olduğu gibi pek çok uydurma, manipülasyon ve hatalı ilişkilendirme ile dezenformasyon yapılmıştır. Aşağıda konu hakkında X platformunda yapılan dezenformasyon paylaşımlarından örnekler yer almaktadır:

Subscribe ...

Prof. Dr. [Redacted]: (Maymun Çiçeği) "Türkiye'de belli hastanelerde tek tük vakalar görüldü ama korkacak bir düzeye ulaşmış değil."

[Translate post](#)

4:30 PM · Aug 15, 2024 · 5M Views

Subscribe ...

Çiçek aşısı olanların, %85 oranında maymun çiçeğinden korunduğu ortaya çıktı.

[Translate post](#)

6:47 PM · Aug 17, 2024 · 9.4M Views

Ankara'da zona salgını var! Hastaneler; deride acı, kaşıntı ve kızarıklık şikayetleriyle dolup taşıyor.

Belki de zona diye bilinen, Afrika maymun çiçeği salgınıdır.

Aman dikkatli olun!

[#zona](#) [#afrikaçiçeği](#) [#maymunçiçeği](#)

ÖS 11:08 · 13 Eki 2024 · 314 Görüntülenme

Görsel 1. Maymun Çiçeği Virüsüne İlişkin X Dezenformasyon Paylaşım Örnekleri

3. Maymun Çiçeği Virüsüyle İlgili Sosyal Medya İçeriklerinin Analizi

3.1. Araştırma Konusu

Araştırma, sağlık iletişimde dezenformasyon konusunu ülkemizde “maymun çiçeği” adıyla bilinen M-pox isimli hastalığına ilişkin dezenformasyon içeriklerini, doğrulama platformlarında yer alan örneklerle analiz etmektedir.

3.2. Araştırmanın Önemi

Araştırma, sağlık iletişimde dezenformasyon konuyu maymun çiçeği hastalığı bağlamında ele alan ilk çalışma olması bakımından önem arz etmektedir.

3.3. Yöntem ve Metodoloji

Araştırma doğrulama platformlarında hakikati gösterilmiş örnek vakalar bağlamında sosyal bilimler araştırma yöntemlerinden nitel analiz kullanılmıştır. Doğrulama platformlarında yer alan maymun çiçeğine ilişkin haberler, kuramsal çerçeve bölümünde yer verilen Wardle ve Derakhshan’ın dezenformasyonun 7 türü üzerinden analiz edilecektir. Analize konu olan sosyal medya paylaşımları Taylan Sığırcı (2023, s. 4490) tarafından kaleme alınan “Sosyal Medyada Yer Alan Rusya ve Ukrayna Savaşı Haberlerinde Dezenformasyon: Twitter Örneği” başlıklı makalede yer alan “Rusya-Ukrayna Savaşındaki Dezenformasyon Örnekleri” tablosuna örnek alınarak analiz edilmiştir.

3.4. Araştırma Soruları

Araştırma kapsamında şu sorulara yanıt aranmıştır:

- Maymun çiçeği hastalığına ilişkin dezenformasyon paylaşımlarının içeriği nedir?
- Maymun çiçeği hastalığına ilişkin hangi dezenformasyon paylaşımları yapılmıştır?
- Maymun çiçeği hastalığına ilişkin yapılan paylaşımlar dezenformasyonun 7 türünden hangisi bağlamında ele alınmalıdır?
- Maymun çiçeği hastalığına ilişkin dezenformasyonla mücadele için neler yapılabilir?

3.5. Kapsam ve Sınırlılıklar

Genel olarak sağlık iletişimi ve dezenformasyonu kapsayan çalışma, maymun çiçeği hastalığına ilişkin DMM ve AA Teyit Hattı doğrulama platformlarında yer alan 13 dezenformasyon içeriğinin analizi ile sınırlı tutulmuştur.

3.6. Bulgular ve Yorum

Araştırmaya konu olan hastalığın DSÖ tarafından açıklanan ismi M-pox olmakla birlikte ülkemizde hastalığın eski adı olan maymun çiçeği bilindiği için yapılan haberler ve paylaşımlar bu isimle olduğu için araştırmada da hastalıktan “maymun çiçeği” olarak bahsedilmiştir.

Araştırma kapsamında Anadolu Ajansı (AA) Teyit Hattı arama sekmesine “maymun çiçeği” yazmak suretiyle, internet sitesinde 10 Ağustos 2024-08 Eylül 2024 tarihleri arasında 9 haber ve 1 bilgilendirme içeriğine yer verildiği saptanmıştır.

Dezenformasyona karşı mücadele sadece yalan haberlerin gerçeğini göstermek ya da doğrulama yapmak yoluyla olmamaktadır. Bilgilendirme de dezenformasyonla mücadelenin önemli bir koludur. AA Teyit Hattı da zaman zaman toplum tarafından az bilinen ve/veya krize yol açması muhtemel konularda bilgilendirme içerikleri de paylaşmaktadır. Hastalığa ilişkin vakaların giderek arttığı ve ülkemizde de görülüp görülmediğine ilişkin haberler üzerine 10 Ağustos 2024 tarihinde Teyit Hattı konuya ilişkin bilgilendirme içeriğine yer vermiştir. Haberde öncelikle hastalığın ne olduğu, dünya çapındaki yayılımı ve alınan önlemlere ilişkin bilgilere yer verildikten sonra ülkemizde görülmediğine ilişkin açıklama yapılmıştır. Bilgilendirme sonunda yer alan bulgu setine göre “Resmî kaynaklar, Türkiye’de bu yıl herhangi bir maymun çiçeği Mpox vakası tespit edilmediğini açıkladı.” bilgisi paylaşılarak “Türkiye’de maymun çiçeği tespit edildiği yönündeki iddialar gerçeği yansıtmıyor.” doğrulaması yapılmıştır.

Bir başka haberde ise “DSÖ, maymun çiçeği salgınını küresel bir sağlık acil durumu olarak ilan etti” iddiası ortaya atıldığı belirtilmiş ve yapılan incelemede bu iddianın doğru olduğu, DSÖ’nün, virüsün “uluslararası öneme sahip bir halk sağlığı acil durumu oluşturduğunu” ilan ettiği bilgisine yer verilmiştir.

DSÖ'nün 14 Ağustos'taki açıklamasının ardından 15 Ağustos 2024 tarihinde Türk Tabipleri Birliği (TTB) tarafından "Sağlık Bakanlığının ülkemizde görülen vakalar hakkında bilgi verilmediği" ileri sürülmüş, o tarihe kadar "12 olgu saptandığı" iddiasına yer verilmiştir. AA Teyit Hattı tarafından yapılan incelemede TTB'nin paylaşımından 2,5 saat önce Sağlık Bakanlığı tarafından bilgilendirme paylaşımı yapıldığı, DMM'nin 9 Ağustos'ta benzer bir açıklaması bulunduğu saptanmış ve "Sağlık Bakanlığının Türkiye'deki maymun çiçeği vaka sayısı hakkında bilgi vermediği iddiası gerçeği yansıtmadığı" açıklanmıştır.

AA Teyit Hattı'nda (2024) yer verilen/doğrulanan diğer dezenformasyon içeriklerine ilişkin sosyal medya paylaşımları analizi aşağıdaki gibidir:

Bilgilendirme	Tarih	İnceleme Sonucu	İçerik Türü
Türkiye'de maymun çiçeği vakası var mı?	10.08.2024	Doğru	Bilgilendirme
İddia	Tarih	İnceleme Sonucu	Dezenformasyon Türü
"Sağlık Bakanlığı, Türkiye'deki maymun çiçeği vaka sayısı hakkında bilgi vermedi."	15.08.2024	Yanlış	Çarpıtma
"DSÖ, maymun çiçeği salgını küresel bir sağlık acil durumu olarak ilan etti."	14.08.2024	Doğru	-
"Fotoğraf maymun çiçeği virüsü bulaşan kişiyi mi gösteriyor?"	16.08.2024	Yanlış	Hatalı İlişkilendirme/ Manipülasyon

“Sakarya’da Senegal uyruklu bir kişi maymun çiçeği şüphesi ile karantinaya alındı.”	16.08.2024	Yanlış	Manipülasyon
“Kocaeli’de maymun çiçeği semptomları gösteren bir kişi karantinaya alındı.”	17.08.2024	Yanlış	Manipülasyon
“Afrika uçuşlarında kabin memurlarının maske ve eldiven kullanmaya başlayacağı iddiası”	19.08.2024	Yanlış	Uydurma
“İstanbul’da bir kişi M çiçeği şüphesiyle karantinaya alındı.”	22.08.2024	Yanlış	Çarpıtma
“İskenderun Devlet Hastanesinde M çiçeği vakası”	06.09.2024	Yanlış	Uydurma
“Erzurum’a acil iniş yapan Hindistan uçağındaki yolculara maymun çiçeği testi yapıldı.”	08.09.2024	Yanlış	Uydurma

Tablo 1. AA Teyit Hattı Maymun Çiçeği Haberleri İçerik Analizi

Tablodan da anlaşılacağı üzere maymun çiçeği virüsüne ilişkin sosyal medyada ülkemize dair dezenformasyon çalışmaları, çarpıtma, uydurma, manipülasyon gibi teknikler kullanılarak gerçekleştirilmiş, söz konusu iddialar yetkili merciler ve doğrulama platformları tarafından çürütülmüştür.

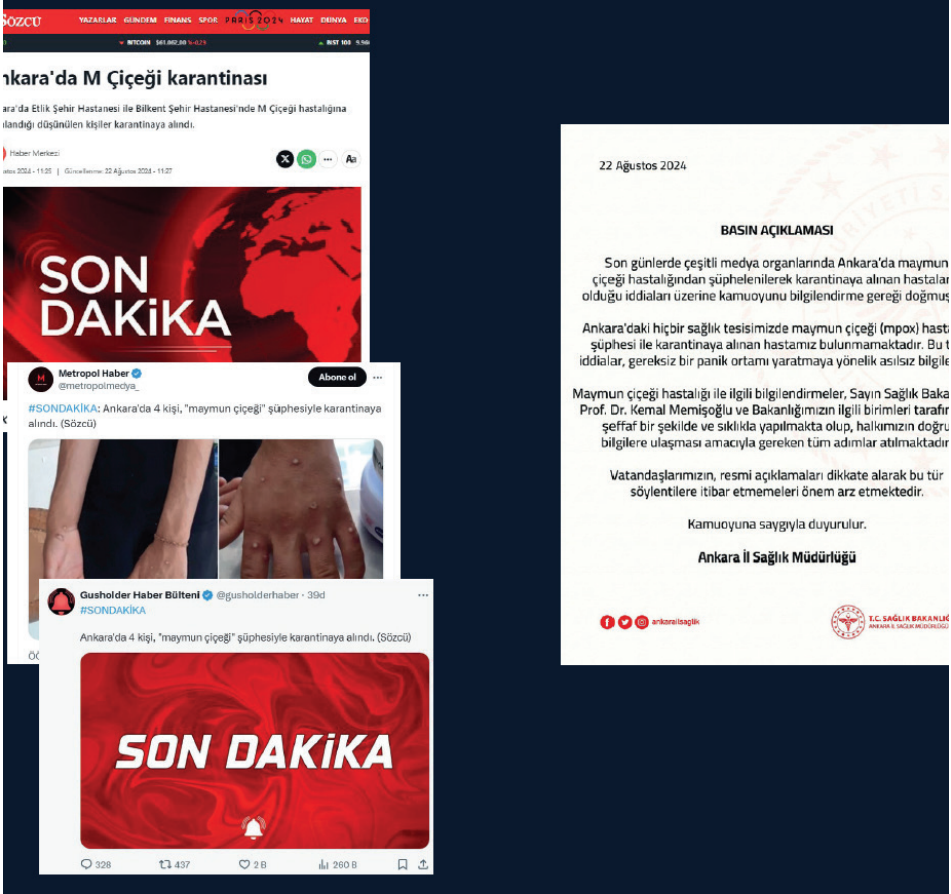
Araştırma kapsamında Dezenformasyonla Mücadele Merkezi (DMM) X hesabından ise 10 Ağustos 2024-22 Ağustos 2024 tarihleri arasında maymun çiçeği hastalığına ilişkin 6 paylaşım yapıldığı saptanmıştır. Bu paylaşımlardan 2 bilgilendirme, kalanı doğrulama amaçlıdır.

Bilgilendirme	Tarih	İnceleme Sonucu	İçerik Türü
"Türkiye'de bu yıl herhangi bir 'Maymun Çiçeği' vakası tespit edilmemiştir."	10.08.2024	Doğru	Bilgilendirme
M-Çiçeği (Mpox) hastalığına ilişkin merak edilenler	23.08.2024	Doğru	Bilgilendirme
İddia	Tarih	İnceleme Sonucu	Dezenformasyon Türü
"Maymun Çiçeği virüsü bulaşan kişiye ait olduğu iddiasıyla paylaşılan görüntüler."	16.08.2024	Yanlış	Manipülasyon/ Hatalı İlişkilendirme
"Sakarya'da Afrika uyruklu bir kişi Maymun Çiçeği virüsü şüphesi ile karantinaya alındı."	16.08.2024	Yanlış	Manipülasyon
"İstanbul'da 1 kişi Maymun Çiçeği şüphesiyle karantinaya alındı."	16.08.2024	Yanlış	Manipülasyon
"Ankara'da 4 kişi, Maymun Çiçeği şüphesiyle karantinaya alındı."	22.08.2024	Yanlış	Uydurma

Tablo 2. DMM Sosyal Medya Hesaplarındaki Maymun Çiçeği Haberleri İçerik Analizi

Bu noktada, doğrulama platformlarının yalan ve manipülasyon haberlerinin doğrularını göstermesi kadar, bunlara yol açılmaması için hızlı ve etkin

bilgilendirme yapmasının da önemli olduğunu söylemek gerekir. Maymun çiçeği özelinde DMM de Türkiye’de hastalığın görülüp görülmediği, hastalığın belirtileri, tedavisi, içeriği gibi bilgileri içeren infografiği de hesaplarında paylaşarak bilgi eksikliğini giderilmesi için içerikler paylaşmıştır. Sosyal medyada maymun çiçeği hastalığına ilişkin manipülasyon, uydurma, hatalı ilişkilendirme nitelikli dezenformasyon içeriklerine karşı da kanıtları ortaya koyarak doğrulama yapmıştır. Bu paylaşımlara bakıldığında virüsü taşıdığı öne sürülen kişilere ait olduğu iddia edilen fotoğraflar, çeşitli şehirlerde vaka görüldüğüne dair uydurma veya manipülasyon içerikleri olduğu görülmektedir. Vakalardan bazılarında iddiaların gerçeklik payı bulunmaktadır. Örneğin Sakarya’da Afrika uyruklu bir kişinin gösterdiği semptomlar nedeniyle maymun virüsü şüphesiyle karantinaya alındığı doğrudur. Ancak, kişinin başka bir hastalığı olduğu tespit edilmiş ve kamuoyu bilgilendirilmiştir. Bu paylaşımın “gerçek bilginin veya bir görüntünün değiştirilerek aldatma amacıyla kullanılması” tekniğinin uygulandığı manipülasyon olduğu söylenebilir. Öte yandan Ankara’da 4 kişinin farklı hastanelerde karantinaya alındığı, Ankara’da maymun çiçeği alarmı verilmiş gibi haberler ve sosyal medya paylaşımları yapılmıştır. Ancak Ankara İl Sağlık Müdürlüğünden yapılan açıklamada böyle maymun çiçeği virüsü şüphesi olan hastaların bulunduğu ya da birilerinin karantinaya alındığı iddialarının asılsız olduğu belirtilmiştir. Olayın gerçeklik tarafının bulunmaması nedeniyle uydurma bir dezenformasyon paylaşımı olduğunu göstermektedir.

Görsel 2. Ankara'da Maymun Çiçeği Karantinası İddia Eden Paylaşım Örnekleri

Ankara'da olduğu iddia edilen virüs şüphesine ilişkin haberlere bakıldığında kırmızı bir görselle, büyük puntolarla "Son Dakika" manşetiyle verildiği, olayın detayına ilişkin bir bağlantı uzantısı olmadığı, kaynak olarak Sözcü'nün gösterildiği görülmektedir. Bu da haber paylaşımını yapan kişilerin etkileşim almak için dikkat çekici ve merak uyandırıcı bir şekilde içeriği paylaştıklarını göstermektedir. Ayrıca hastalık şüphesinden çok sanki hastalık varmış da hasta karantinaya alınmış gibi bir izlenim uyandırmaktadır.

4. Sonuç

Sağlık iletişimi, insanların sağlık kararlarına rehberlik edebilecek ve onları sağlıklı davranışlar benimsemeye motive edebilecek ilgili sağlık bilgilerine

erişimini sağlamak açısından önem taşımaktadır. Sağlık alanında uzman kişilerin ve yetkililerin sağlık konusunda doğru iletişim stratejisi oluşturmaları, vatandaşla anında ve etkili iletişime geçmeleri, halkın da yeterli bilinç düzeyine sahip olarak sağlık konusunda edindiği bilgilerin kaynağını araştırması, gördüğü her bilgiye hemen inanmaması gerekmektedir. Kişilerin doğru sağlık seçimleri yapabilmeleri ve kişisel sağlıklarını iyileştirebilmeleri için zamanında doğru sağlık bilgilerine erişebilmeleri esastır. Ancak, iletişim sürecinin karmaşık yapısı ile yanlış bilgi ve dezenformasyonun yayılması bunu daha da zorlaştırmaktadır. Yanlış bilginin kasıtlı olarak üretilmesi ve yayılması olan dezenformasyon, yayılan yanlış bilgilerle insanların sağlığını tehdit eder hâle gelmiştir. Dijital medya araçlarının yükselişiyle birlikte sağlık iletişimi, mobil sağlık uygulamaları, sosyal medya kampanyaları ve sağlık turizminin teşvik edilmesi gibi faaliyetleri de içerecek şekilde daha geniş bir kitleye yayılmıştır. Bununla birlikte, sağlık iletişiminde yanlış bilgilendirme, asılsız söylentiler, kamuoyunun manipülasyonu ve çarpıtılmış verilerin yayılması da önemli bir sorun teşkil etmektedir.

Doğrulama platformları da sağlık konusunda dezenformasyonla mücadelede önemli bir rol oynamaktadır. Sağlık iletişimi alanında, dezenformasyonun etkisini azaltmak ve gerçek sağlık bilgilerine erişimi kolaylaştırmak önemlidir. Doğrulama platformları, geleneksel ve yeni medyada yer alan yanlış bilgilerin araştırılması ve düzeltilmesinde önemli bir teyit mekanizması olarak rol oynamaktadır.

Halkın doğru bilgiye en fazla ihtiyaç duyduğu alanlardan biri olan sağlık konularında yayılan yanlış bilgilendirme türlerini inceleyen bu çalışmada sağlık iletişiminde dezenformasyonun rolü, maymun çiçeği hastalığı örneği üzerinden analiz edilmiştir. Çalışma mecra olarak AA Teyit Hattı internet sitesi ve DMM X hesabında maymun çiçeği hastalığı hakkında yapılan doğrulama haberleri ile sınırlı tutulmuştur. Nitel araştırma tasarımına dayanan bu çalışmada, Wardle ve Derakhshan'ın tanımladığı dezenformasyonun 7 türü (manipülasyon, çarpıtma, hatalı ilişkilendirme, uydurma, taklit, bağlamdan koparma, hiciv/parodi) esas alınarak seçilen örneklem üzerinde derinlemesine bir analiz gerçekleştirilmiştir. Yapılan analiz sonucunda, kamuoyunda sağlık gibi hassas konularda uydurulmuş, çarpıtılmış ya da manipüle edilmiş haberlerin dolaşımında olduğu gözlemlenmiştir. Toplamda incelenen 13 haber ya da paylaşımın 12'sinin doğru olmadığı tespit edilmiştir. Bu dezenformas-

yon örnekleri arasında, 6 haberin manipülasyon, 4'ünün uydurma, 2'sinin çarpıtma ve 2'sinin hatalı ilişkilendirme gibi farklı dezenformasyon teknikleri kullanılarak yayıldığı belirlenmiştir. Bu bulgular, özellikle sağlık alanında doğru bilginin hızla dezenformasyona dönüşebileceğini ve bu durumun kamu sağlığını ciddi biçimde tehdit edebileceğini ortaya koymaktadır.

Bu yüzden de halkın sağlığını korumak, sağlık konusunda bilinç oluşturmak ve onları doğru bilgilendirmek için sağlık iletişimde dezenformasyonla mücadele büyük önem taşımaktadır. Bu sorunla etkin bir şekilde baş etmek için bir dizi iletişim stratejisi uygulanabilir. İlk olarak, sağlık konusunda yetkili ve güvenilir kurumlar, doğru ve güncel bilgilerin halka hızlı bir şekilde ulaşmasını kolaylaştıracak kanallar oluşturmalıdır. Aynı zamanda bu kanallardan sağlık konusunda basit, açıklayıcı, görsellerle zenginleştirilmiş bilgilendirme paylaşımlarının yapılması; kriz durumlarında halkla hızlı ve etkin iletişim kurulması; iletişim teknolojilerindeki yeniliklerden sağlık iletişimde de yararlanmak gerekmektedir. Ayrıca, sağlık alanında medya okuryazarlığı bilinci oluşturularak eleştirel düşüncüyü teşvik etmek son derece önemlidir. Bireylere özellikle sosyal medya bağlamında sağlıkla ilgili yanlış bilgileri analiz etme, doğruluğunu tespit etme ve değerlendirme yetisi kazandırmak doğru bir adım olacaktır. Sosyal medya platformlarına da bu noktada yükümlülükler düşmektedir. Sağlık konusunda, sakıncalı, halkı yanıltıcı içeriklerin sistem tarafından incelenmesi, gerekirse engellenmesi; platformların algoritmalarını bilimsel gerçeklere dayalı, doğru bilgileri önceleyecek ve yalan, yanlış, üstünde oynanmış, manipüle edilmiş bilgileri içeren haber ve paylaşımları etiketleyerek veya bunlara karşı kullanıcıları uyarıda bulunacak şekilde teknolojilerini geliştirmeleri gerekmektedir.

Ayrıca hem geleneksel medya araçlarında hem de dijital platformlarda güvenilir sağlık uzmanlarına daha fazla yer verilmesi doğru bilginin yayılmasını kolaylaştıracaktır. Sağlık konusunda yaşanabilecek kriz dönemlerinde, doğru ve güvenilir bilginin yayılmasına ve yanlış bilginin hemen düzeltilmesine imkân sağlayan; etkin, şeffaf ve hızlı iletişim stratejilerinin hayata geçirilmesi önem arz etmektedir. Bu noktada doğrulama platformlarıyla işbirliği yapılarak doğru bilginin onlara da ulaştırılmasında fayda vardır. İletişim ve sağlık alanında uzman isimlerin öncülük edeceği toplumu temel alan farkındalık kampanyaları da dezenformasyonla mücadelede etkili bir araç olma potansiyeline sahiptir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarı herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

- AA Teyit Hattı. (2024). 10 04, 2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/teyithatti/search/?s=Maymun+%C3%A7i%C3%A7e%C4%9Fi> adresinden alındı
- Africa Centres for Disease Control and Prevention. (2024, 08 17). Statement by His Excellency President Cyril Ramaphosa, the African Union Champion on Pandemic Prevention, Preparedness, and Response (PPPR) on the situation of Mpox outbreak in Africa" (Basın açıklaması). 10 03, 2024 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/2023-2024_maymun_%C3%A7i%C3%A7e%C4%9Fi_salg%C4%B1n%C4%B1 adresinden alındı
- Altun, F. (2023). Giriş. F. Altun içinde, Toplumlararası İletişimde Yeni Dönem: Enformasyon Savaşından Dezenformasyon Savaşına (s. 15-34). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Arıcan, I. (2020, 01 11). 10 Yılım Ardından. 11 11, 2024 tarihinde <https://yalansavar.org/2020/01/11/10-yilin-ardindan/> adresinden alındı
- Arslan, M. İ. (2024, 08 14). DSÖ, M çiçeği virüsünün "uluslararası öneme sahip bir halk sağlığı acil durumu oluşturduğunu" açıkladı. 10 04, 2024 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/saglik/dso-m-cicegi-virusunun-uluslararası-oneme-sahip-bir-halk-sagligi-acil-durumu-olusturdugunu-acikladi/3303847> adresinden alındı
- Aydeniz, H. (2024). Enformasyon. 9 30, 2024 tarihinde TÜBİTAK Ansiklopedi: <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/enformasyon> adresinden alındı
- Aytekin, M. (2023). Dijital Platformlarda Dezenformasyon ve Manipülasyon: Netflix Üzerine Bir İnceleme. F. Altun içinde, Toplumlararası İletişimde Yeni Dönem: Enformasyon Savaşından Dezenformasyon Savaşına (s. 37-96). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- BBC News. (2024, 09 24). Maymun çiçeği virüsü: Afrika dışında Avrupa ve Asya'da da vakalar bildirildi. 10 04, 2024 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/articles/c4gep56x96go#> adresinden alındı
- Dickey, C. (2019, Fall). The rise and fall of facts. Columbia Journalism Review. 10 1, 2024 tarihinde https://www.cjr.org/special_report/rise-and-fall-of-fact-checking.php adresinden alındı
- DMM. (2023). Sözlük. Dezenformasyonla Mücadele Rehberi (s. 110-120). içinde Ankara: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı.
- Doğruluk Payı. (2024). Hakkımızda. 11 11, 2024 tarihinde <https://www.dogrulukpayi.com/sayfa/hakkimizda> adresinden alındı
- Donovan, J. (2020). Medya manipülasyonunun Yaşam Döngüsü. C. Silverman, & C. B. vd. (Dü.) içinde, Dezenformasyon ve Medya Manipülasyonu Üzerine Doğrulama El Kitabı (s. 16-21). European Journalism Centre; Teyit. 11 10, 2024 tarihinde <https://teyit.org/files/dezenformasyon-el-kitabi.pdf> adresinden alındı

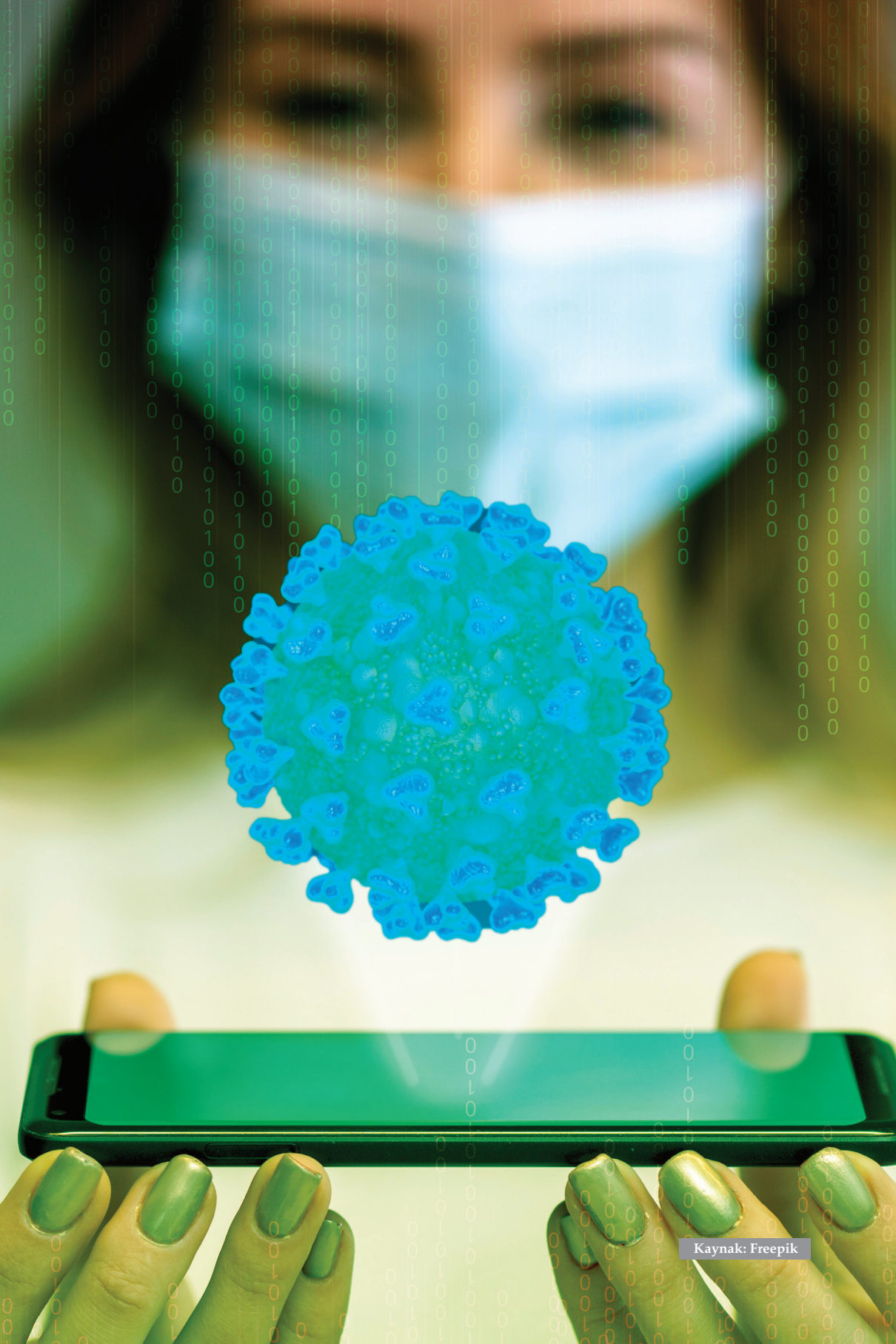
- Durand, S. (2015). "Nijerya'daki Çatışma Bölgesinde Söylenti ve Gerçeği Birbirinden Ayırmak". C. Silverman içinde, Doğrulama El Kitabı (G. Ö. vd., Çev., s. 12-14). Maastricht: The European Journalism Centre (EJC). 11 10, 2024 tarihinde https://verificationhandbook.com/downloads/verification.handbook_tr.pdf adresinden alındı
- Dünya Ekonomik Forumu. (2024). The Global Risks Report 2024. 11 09, 2024 tarihinde https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2024.pdf adresinden alındı
- EFCSN. (2024). 11 11, 2024 tarihinde European Fact-Checking Standards Network: <https://efcsn.com/verified-members/> adresinden alındı
- EFCSN. (2024). Code of Standards. 11 11, 2024 tarihinde <https://efcsn.com/code-of-standards/> adresinden alındı
- European Commission. (2018). "EU Code of Practice on Disinformation". 11 09, 2024 tarihinde <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/2018-code-of-practice-disinformation> adresinden alındı
- European Commission. (2024). "Code of Practice on Disinformation— Report of Adobe". 11 09, 2024 tarihinde <https://disinfocode.eu/reports-archive/?years=2024> adresinden alındı
- Eurostat. (2024, 05 29). 36% of young people in the EU verified online content. 11 11, 2024 tarihinde <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240529-3> adresinden alındı
- Freire, P. (2024). Ezilenlerin Pedagojisi. (E. Ö. Dilek Hattatoğlu, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Graves, L., & Amazeen, M. A. (2019, 02 25). "Fact-Checking as Idea and Practice in Journalism". Oxford Research Encyclopedia of Communication. içinde London: Oxford University Press. doi:10.1093/acrefore/9780190228613.013.808
- Gül, K. (2024). "Yeni Medyada Yalan Haber Olgusu ve Doğrulama Platformu Olarak Teyit.Org Üzerine Bir İnceleme". İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3), s. 419-458. doi:10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v16i3005
- Gündoğdu, G. (2021). Sağlık İletişiminde Egemen Bakıştan Eleştirel Bakışa: Televizyon Sağlık Programlarının Eleştirel Sağlık İletişimi Yönünden Analiz Edilmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi İletişim Bilimi ve İnternet Enstitüsü.
- Güven, S. (2022). Dijital Sis. M. İşliyen , & F. Ş. İşliyen içinde, Dijital Sis: Yeni Medya Çağında Bilginin ve Gerçeğin Değişen Konumu (s. 142-155). İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Hahne, P. (1985). Die Macht der Manipulation, Über Menschen, Medien und Meinungsmacher. Stuttgart : Hanssler.
- IFCN. (2024). About IFCN. 11 11, 2024 tarihinde <https://www.poynter.org/ifcn/about-ifcn/> adresinden alındı
- IFCN Code of Principles. (2024). The commitments of the Code of Principles. 11 11, 2024 tarihinde <https://www.ifcncodeofprinciples.poynter.org/the-commitments> adresinden alındı

- İletişim Başkanlığı. (2024). Akademisyenler dezenformasyonu değerlendiriyor. Ayın Tarihi, 17-23. https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/AyinTarihi_Ocak2024Sayi3.pdf adresinden alındı
- İletişim Başkanlığı. (2024). Dezenformasyonla Mücadele. Ayın Tarihi, 3, 6-14.
- Kanski, A. (2017, 04 26). Study: 86% of People Don't Fact Check News Spotted on Social Media. 11 11, 2024 tarihinde <https://www.prweek.com/article/1431578/study-86-people-dont-fact-check-news-spotted-social-media> adresinden alındı
- Karaköse, G., & Rakipoğlu, Z. (2024, 08 18). Sağlık Bakanı Memişoğlu: Türkiye'de 2024'te maymun çiçeği hastalığıyla ilgili bir tanı konulmadı. 10 04, 2024 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/saglik/saglik-bakani-memisoglu-turkiyede-2024te-maymun-cicegi-hastaligiyla-ilgili-bir-tani-konulmadi/3306783> adresinden alındı
- Kassen, M. (2023, September). Curbing the Covid-19 Digital Infodemic: Strategies and Tools. *Journal of Public Health Policy*, 44(7), s. 643–657. doi:<https://doi.org/10.1057/s41271-023-00437-2>
- Kolluri, N. L., & Murthy, D. (2021, March). Coverifi: A Covid-19 news verification system. *Online Social Networks and Media*(22), s. 100123. doi:<https://doi.org/10.1016/j.osnem.2021.10012>
- Mandavilli, A. (2023, 05 11). "W.H.O. Ends Mpox Global Emergency". 10 03, 2024 tarihinde *The New York Times*: <https://www.nytimes.com/2023/05/11/health/mpox-who-emergency.html> adresinden alındı
- Oxford Dictionary. (2024). Disinformation. 11 09, 2024 tarihinde <https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=disinformation> adresinden alındı
- PEW. (2020, 10 15). 64% of Americans Say Social Media Have a Mostly Negative Effect on The Way Things are Going in The U.S. Today. 11 11, 2024 tarihinde <https://www.pewresearch.org/short-reads/2020/10/15/64-of-americans-say-social-media-have-a-mostly-negative-effect-on-the-way-things-are-going-in-the-u-s-today/> adresinden alındı
- Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2024, Ağustos). M-Çiçeği (MPox) Rehberi. 10 03, 2024 tarihinde <https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/Yayinlarimiz/Rehberler/Mpox-Rehberi.pdf> adresinden alındı
- Schiavo, R. (2007). *Health Communication-From Theory to Practice*. San Fransisco: Jossey-Bass.
- Sığırcı, T. (2023). "Sosyal Medyada Yer Alan Rusya ve Ukrayna Savaşı Haberlerinde Dezenformasyon: Twitter Örneği". *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 9(75), s. 4481-4492. doi:<http://dx.doi.org/10.29228/smryj.71417>
- Silverman, C. (2015). *Doğrulama El Kitabı (Verification Handbook)*. European Journalism Centre.
- Teyit Hattı. (2024). Teyit Hattı Hakkında. 10 02, 2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/teyithatti/p/teyit-hatti-hakkinda-> adresinden alındı

- Türkten, F. (2022, 08 05). İletişim Başkanlığı bünyesinde Dezenformasyonla Mücadele Merkezi oluşturuldu. 10 02, 2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/iletisim-baskanligi-bunyesinde-dezenformasyonla-mucadele-merkezi-olusturuldu/2654072> adresinden alındı
- UN General Assembly. (2022, 08 12). Countering Disinformation for the Promotion and Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. 11 11, 2024 tarihinde <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/459/24/pdf/n2245924.pdf> adresinden alındı
- UNESCO. (2024, 06 06). Online disinformation : UNESCO unveils action plan to regulate social media platforms. 11 11, 2024 tarihinde <https://www.unesco.org/en/articles/online-disinformation-unesco-unveils-action-plan-regulate-social-media-platforms> adresinden alındı
- Ünver, A. (2023). Doğrulama Kuruluşları, İleri Teknolojiler ve Algoritmik Enformasyon Manipülasyonu ile Mücadele. İstanbul: EDAM. 11 11, 2024 tarihinde https://edam.org.tr/Uploads/Yukleme_Resim/pdf-13-09-2023-01-57-08.pdf adresinden alındı
- Ünver, H. A. (2020). Türkiye’de Doğruluk Kontrolü ve Doğrulama Kuruluşları. İstanbul: EDAM, Oxford CTGA & Kadir Has Üniversitesi. 11 11, 2024 tarihinde <https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2020/06/Türkiye-de-Doğruluk-Kontrolü-ve-Doğrulama-Kuruluşları-Akın-Ünver.pdf> adresinden alındı
- Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making. Council of Europe , Strasbourg. 10 10, 2024 tarihinde <https://edoc.coe.int/en/media/7495-information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research-and-policy-making.html> adresinden alındı
- WHO. (2020, 01 29). Working together to tackle the “infodemic”. 11 11, 2024 tarihinde <https://www.who.int/europe/news/item/29-06-2020-working-together-to-tackle-the-infodemic-> adresinden alındı
- WHO. (2023). Mainstreaming Infodemic Management in Learning and Teaching Programmes: A Report from a WHO Technical Consultation . Belgrade, Serbia. 11 10, 2024 tarihinde <https://www.who.int/publications/i/item/mainstreaming-infodemic-management-in-learning-and-teaching-programmes--a-report-from-a-who-technical-consultation--21-23-march-2023--belgrade--serbia> adresinden alındı
- WHO. (2024). Infodemic. 11 10, 2024 tarihinde World Health Organization: https://www.who.int/health-topics/infodemic#tab=tab_2 adresinden alındı
- WHO. (2024, 08 26). Mpox. 10 03, 2024 tarihinde <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mpox> adresinden alındı
- Yayla, A. (2020). Totaliterizm ve Dezenformasyon. Liberal Düşünce Dergisi, 25(98), s. 125-146. doi:<https://doi.org/10.36484/liberal.756869>
- Yılmaz, C. (2024). Spekülasyon ve Manipülasyon. 09 30, 2024 tarihinde TÜBİTAK Ansiklopedi: https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/spekulasyon_ve_manipulasyon adresinden alındı

- Yılmaz, M. (2023). Kovid-19 Pandemisi Döneminde Post-Truth Agnotolojisi ve Sağlık İletişimi . Yayınlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, M. (2024). Kovid-19 Pandemisi Döneminde Post-Truth Agnotolojisi ve Sağlık İletişimi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı.
- Yoloğlu, N. (2021). Aktüel Enformasyonun Yeni Yol Haritası: Dezenformasyon. S. S. Akyüz içinde, Dezenformasyon Çağı (s. 9-24). İstanbul: Eğitim Yayınları.
- Youvan, D. C. (2024, 10 5). "Fact-Checking in the Digital Age: Influence, Perception, and the Democratic Process". doi:10.13140/RG.2.2.32512.24322

Kaynak: Freepik